

Regionalni center za okolje
za srednjo in vzhodno Evropo
Predstavniška pisarna v Sloveniji

Institut "Jožef Stefan", Ljubljana

OKOLJSKI VIDIK V OKVIRU DRP 2001-2006 (ELEMENTI STRATEŠKE PRESOJE)

PRESOJA VPLIVOV DRŽAVNEGA RAZVOJNEGA PROGRAMA 2001-2006 NA OKOLJE IN ZDRAVJE

Ljubljana, oktober 2001

Narocnik: RS, Ministrstvo za gospodarstvo, Agencija RS za regionalni razvoj, Kotnikova 28, Ljubljana

Izvajalec: Regionalni center za okolje za srednjo in vzhodno Evropo, Slovenska 5, Ljubljana (REC)
Institut "Jožef Stefan", Odsek za znanosti okolja, Jamova 39, 1000 Ljubljana (IJS)

Naslov poročila: OKOLJSKI VIDIK V OKVIRU DRP 2001-2006 (ELEMENTI STRATEŠKE PRESOJE)
PRESOJA VPLIVOV DRŽAVNEGA RAZVOJNEGA PROGRAMA 2001-2006 NA OKOLJE IN ZDRAVJE

Oznaka dokumenta: SPVO-DRP 2001

Datum: 15.november 2001

Avtorja poročila: dr. Branko Kontic, dipl.inž.kem.tehnologije, IJS
Milena Marega, univ.dipl.inž.arh., REC

Koordinator naloge: dr. Branko Kontic, dipl.inž.kem.tehnologije, IJS

Direktorica REC-a v Sloveniji:

Milena Marega

Direktor Instituta "Jožef Stefan":

prof.dr.Vito Turk

KAZALO

1. UVOD	4
1.1. NAMEN IN OBSEG NALOGE	4
1.2. ORGANIZACIJA POROCILA	4
1.3. SODELAVCI NA NALOGI	4
2. PRISTOP K PRESOJANJU	5
3. KRONOLOGIJA IN GLAVNE SESTAVINE PRESOJE	6
3.1. PRELIMINARNA STRATEŠKA PRESOJA ZA PREDHODNI DRŽAVNI RAZVOJNI PROGRAM	6
3.2. POVZETEK PSPVO ZA PDRP 2000-2002	6
3.3. POVZETEK METODE SPVO	7
4. PRESOJA VPLIVOV PREDNOSTNIH RAZVOJNIH NALOG DRP 2001-2006 NA OKOLJE IN ZDRAVJE	14
4.1. MATRIKE INTERAKCIJ	14
4.2. POVZETEK UGOTOVITEV	31
5. PREDLOGI IN PRIPOROCILA	34
6. POROCILO O SODELOVANJU JAVNOSTI PRI PRIPRAVI PRESOJE OKOLJSKIH IN ZDRAVSTVENIH VIDIKOV DRP 2001-2006	35
7. VIRI	40

1. UVOD

1.1. Namen in obseg naloge

Nalogo "Okoljski vidik v okviru DRP 2001-2006 (Elementi strateške presoje)" je naročila Agencija za regionalni razvoj (ARR), da bi ob predložitvi državnega razvojnega programa v pogajanjih med Slovenijo in EU o Skupnem programskem dokumentu, zadostila zahtevam glede strateškega presojanja vplivov na okolje. Pogodba v vrednosti 7.346.300,00 SIT, za dobo od 31.7.2001 do 30.10.2001, je bila sklenjena med ARR in Regionalnim centrom za okolje za srednjo in vzhodno Evropo, št.pogodbe RR 5/2001.

Naloga je imela naslednji obseg:

- Recenzija in priprava strokovnega predloga k osnutku DRP 2001-2006 glede obravnave okolja,
- Priprava matrik interakcij med predlaganimi prednostnimi sklopi in glavnimi na eni in trajnostnimi okoljskimi cilji na drugi strani,
- Zagotovitev neposredne udeležbe različnih javnosti,
- Priprava poročil v slovenskem in angleškem jeziku,
- Priprava končnega poročila.

Tekom dela je bil obseg na iniciativo izvajalca razširjen še na področje zdravja. Skladno s tem je bilo smiselno dopolniti ime naloge, zato to poročilo nosi podnaslov "Presoja vplivov državnega razvojnega programa 2001-2006 na okolje in zdravje". Ker ta bolje izraža vsebino poročila bomo v nadalje uporabljali to formulacijo.

1.2. Organizacija poročila

Porocilo sestavljata dva glavna dela. Prvi je presoja vplivov DRP na okolje in zdravje in je organiziran v štirih poglavjih (od drugega do petega). Drugi je poročilo o sodelovanju javnosti pri pripravi presoje okoljskih in zdravstvenih vidikov DRP 2001-2006 (šesto poglavje).

Pred tem poročilom so bila izdelana in naročniku oddana še naslednja poročila:

- Delovni predlogi o dopolnitvi DRP z vsebinama o okolju in zdravju, ki so vključevali ugotovitve recenzije takratne verzije DRP (oddano julija 2001)
- Vmesno poročilo o izvedbi naloge (oddano 10.8.2001),
- Osnutek končnega poročila in končni predlog dopolnitve poglavja DRP o okolju (oddano 12.oktobra 2001)
- Finančno poročilo (oddano 30.10.2001).

1.3. Sodelavci na nalogi

Na presoji vplivov DRP 2001-2006 na okolje in zdravje so delali naslednji strokovnjaki:

- Dr.Branko Kontić, strokovni vodja in koordinator, specialist za ocenjevanje tveganj in metodološke vidike presoje, Institut "Jožef Stefan";
- Prof.dr.Ivan Marušić, specialist in sodelavec za prostorsko-krajinske in metodološke vidike presoje, Biotehniška fakulteta;
- Doc.dr.Drago Kos, specialist in sodelavec za družboslovne vidike presoje, Fakulteta za družbene vede;
- Prof.dr.Jože Rakovec, specialist in sodelavec za vplive na ozračje, Fakulteta za matematiko in fiziko;

- Prof.dr.Marko Polic, specialist in sodelavec za psihološke in družboslovne vidike presoje, Filozofska fakulteta;
- Prof.dr.Miran Veselic, specialist in sodelavec za hidrogeološke in hidrološke vidike presoje, Institut za rudarstvo, geotehnologijo in okolje;
- Andreja Štular, d.med., Marko Vudrag, dr.med, Aleš Petrovic, dr.med., Darko Mehikic, dr.med., specialisti in sodelavci za zdravstvene vidike presoje, Zavod za zdravstveno varstvo Ljubljana;
- Andrej Uršic, dipl.biolog, sodelavec za zdravstvene vidike presoje, Zavod za zdravstveno varstvo Celje;
- Marko Kovacevic, dr.med., specialist in sodelavec za zdravstvene vidike presoje, Zavod za zdravstveno varstvo Maribor;
- Dr.Metka Filipic, sodelavka za zdravstvene vidike presoje, Nacionalni inštitut za biologijo;
- Dr.Polonca Trebše, specialistka in sodelavka za kemijske vidike presoje, Politehnika Nova Gorica;
- Milena Marega, univ.dipl.inž.arh., vodja del na udeležbi javnosti pri presoji, REC.

Navedeni strokovnjaki so sestavljali ožje strokovno jedro. Člana jedra sta bila še mag.Jasna Koblar, Služba vlade za evropske zadeve in Igor Vucer, univ.dipl.inž.kraj.arh., Ministrstvo za okolje in prostor - MOP.

2. PRISTOP K PRESOJANJU

Pristop k strateškemu presojanju vplivov na okolje smo podrobno predstavili v okviru Preliminarne strateške presoje vplivov na okolje za Predhodni državni razvojni program 2000-2002 (PSPVO za PDRP) [1], koncept presojanja vplivov na zdravje pa v poročilu o vključitvi zdravstvenih vidikov v strateško presojo vplivov na okolje [2]. Izhajali smo iz dolgoletne domače in tuje prakse (številne reference smo navedli v PSPVO, tukaj ponavljamo le nekatere: [3,4,5,6,7]), posebej pa smo se ozrli na priročnik, ki ga glede SPVO, Regionalnih razvojnih nacrto in Strukturnih skladov priporoča EU [8] ter EU Direktivo o SPVO [9], ki takrat sicer še ni bila sprejeta, a je bil njen koncept že jasen in potrjen med članicami EU (Direktiva je bila sprejeta junija 2001). Iz navedenih virov je možno povzeti naslednje:

V splošnem razlikujemo dva osnovna modela/pristopa k SPVO: »model na soglasje vezane SPVO« in »integrirani model«. Prvi je podoben modelu projektnih presoj vplivov na okolje, ki se dobro obnese pri planih, programih, politikah (PPP), ki gredo skozi postopke usklajevanja in sprejemanja. Različne oblike tega modela uporabljajo v ZDA, Veliki Britaniji in na Nizozemskem. Integrirani model upošteva, da so postopki razdeljeni v številne korake odlocanja – odlocanje o ciljih, alternativah, omilitvenih ukrepih, itd., zato je treba SPVO vezati na vse te korake. Za ta model se zavzemajo Nova Zelandija, Kanada in Evropska komisija.

V okviru izdelave PSPVO in metode SPVO za prihodnjo rabo v Sloveniji, se je predstavnik MOP zavzemal za model, ki ni bistveno drugačen od tistega, ki ga imamo za projektne presoje. To je pomenilo naklonjenost prvemu zgoraj opisanemu modelu, kar smo pri nadaljnjem delu upoštevali. Vendar smo model v določenih komponentah dopolnili tako, da je končni rezultat SPVO, poleg soglasja, usklajen dokument oziroma PPP. Ta prilagoditev zagotavlja skladnost z modelom, ki ga uveljavlja EU [8]. Model je podrobneje prikazan v naslednjem poglavju.

Na operativni ravni smo za izhodišče presoj imeli naslednja vprašanja:

- Ali dokument omogoča presojo?
- Koliko bodo razvojni ukrepi prispevali k izpolnitvi ciljev kakovosti življenja in varstva okolja ter zdravju slovenske populacije?
- Kako bodo spremenili obstoječe stanje?

Orodje za presoje so bile matrike interakcij. Analize so se osredotocale na ugotavljanje vplivov prednostnih razvojnih nalog DRP na trajnostne okoljske cilje in zdravje. Deset trajnostnih ciljev smo prevzeli iz priročnika EU [8], cilji v okviru presoj na zdravje pa so agregirani cilji iz nacionalnega programa zdravja in politike Svetovne zdravstvene organizacije². Presoje smo izdelali najprej na ravni predvidenih razvojnih programov in ukrepov, potem pa združili za vseh pet prednostnih razvojnih nalog, kot jih prikazuje DRP. Izhodiščne matrike so pripravili posamezni strokovnjaki s svojega strokovnega vidika, združevanje pa smo opravili na delavnicah po prirejeni metodi Delphi [10].

Administrativni del SPVO, kot ga predvideva metoda razvita v okviru PSPVO, ni bil opravljen. Gre za upravni vidik potrjevanja DRP, ki naj bi ga vodilo Ministrstvo za okolje in prostor in je zato izven obsega te presoje.

3. KRONOLOGIJA IN GLAVNE SESTAVINE PRESOJE

3.1. Preliminarna strateška presoja za Predhodni državni razvojni program

Namen in končni cilj preliminarne presoje je bil pripraviti metodo za strateško presojanje vplivov katerikoli planov, programov in politik na okolje v Sloveniji. Metoda SPVO naj bi bila nato uzakonjena (operativna zakonodajna raven) in uporabljena za ocenjevanje PPP na različnih ravneh: državni, regionalni, lokalni. Prva uporaba je bila predvidena za Državni razvojni program 2001-2006.

Delo na preliminarni presoji je potekalo v okviru projekta "Trajnostno regionalno razvojno načrtovanje"^{1,2} v naslednjih korakih:

- Izvedba preliminarne SPVO za PDRP 2000-2002 v juniju 2000,
- Sčasna priprava osnutka metode SPVO in izvedba širše strokovne razprave (vključitev javnosti ter potencialnih uporabnikov - nabor pripomb).
- Priprava predloga metode SPVO na osnovi zbranih pripomb in predlogov ter preizkus v letu 2001 na primeru DRP 2001-2006.
- Seznanjanje širše strokovne in druge zainteresirane javnosti s SPVO in po potrebi izdelava nacrtja za izobraževanje zainteresiranih na področju okoljskega strateškega presojanja.

Delo na PSPVO in metodi je potekalo od maja do oktobra 2000, v njem pa so sodelovali člani ožjega strokovnega jedra ob udeležbi še drugih strokovnjakov iz obeh ključnih ministrstev (MOP in MEOR), različnih nevladnih in strokovnih-konsultantskih organizacij. Administrativna dela so potekala pod vodstvom RECa.

3.2. Povzetek PSPVO za PDRP 2000-2002

Vežano na zgoraj predstavljeno izhodiščno vprašanje ali (P)DRP omogoča strateško presojanje vplivov na okolje, so bile opravljene ustrezne recenzije dokumenta. Ocenjevalci so se strinjali, da je PDRP

¹ Zakon o varstvu okolja, Ur.l.St.32/93 je v 54.cленu uvedel SPVO kot celovito presojo vplivov na okolje, vendar predpisa o njeni podrobnejši vsebini in metodi izdelave še ni. Interes za dopolnitev zakonodaje in formalizacijo SPVO je prisoten v strokovnih in upravno-administrativnih krogih že najmanj desetletje (prostorski planerji, drugi načrtovalci, ocenjevalci posegov v okolje, upravni organi, itd.), ob evropsko-pridružitvenih prizadevanjih pa se tovrstne zahteve/pricakovanja postavljajo v zvezi z uskladitvijo zakonodaje. Evropska Skupnost je namrec letos sprejela direktivo o SEA-Strategic Environmental Assessment (SPVO), Directive 2000/4/EC of 27 June 2001.

² Projekt je vodil REC iz Ljubljane ob finančni podpori MOP, Britanske ambasade in Delegacije Evropske komisije.

parcialen dokument in da je zaradi tega presojanje vplivov na okolje oteženo. Parcialnost oziroma nekompletnost in nekonsistentnost je pripeljala do nenavadne hierarhije ciljev in nediskriminatornosti prioritet v PDRP, na primer: varstvo okolja - kvaliteta življenja – razvoj cloveških virov.

Za odpravo navedenih hib dokumenta sta bili ugotovljeni dve možni poti:

- a) ali da se dokument dopolni v postopku SPVO,
- b) ali da se pozove izdelovalca PDRP, da ga pripravi na način, ki bo omogočal SPVO.

Ker bi izbor pomembno vplival na postopek SPVO (če naj bi v okviru izdelave strateške presoje popravljali in dopolnjevali tak dokument kot je PDRP ali DRP, bi bilo presojanje tako zahteven postopek, da ga ne bi bilo mogoče rutinsko izvajati), je bila privzeta možnost b). Kot alternativa je bila predlagana priprava posebne študije o vključenosti okoljskih vidikov v PDRP/DRP, ki bi jo za predlagalca razvojnega programa pripravila usposobljena strokovna institucija. Študijo bi nato v okviru SPVO ocenjevala posebna recenzijska skupina. Takšen način se je predvideval in pričakoval za DRP.

Poudarjeno je bilo tudi, da bi morali avtorji dokumenta jasno navesti njegov namen: ali gre predvsem za pogajalski dokument v okviru pridruževanja EU, ali pa gre dejansko za nacionalni razvojni nacrt. Od tega je namreč odvisna nujnost in širina doseganja legitimnosti zanj, s tem v zvezi pa tudi metoda presoje vsebine. Zato bi PDRP/DRP moral najprej določiti temeljne cilje, ki se jih želi doseči v okviru razvoja. To je raven kvalitete življenja, ki naj bi jo dosegli v določenem časovnem roku. Tak cilj seveda ne more biti zgolj projekcija nerealnih želja, pač pa dosegljiv imperativ ob upoštevanju začetnih pogojev in virov, ki jih družba ima in jih bo še razvila. Tu naj bi šele vstopila ekonomija, kot nedvomno eden bistvenih pogojev za zviševanje kvalitete življenja. Poleg standardnih ekonomskih elementov je torej treba večjo pozornost nameniti zlasti izobraževanju in drugim elementom kulturnega razvoja, ki vplivajo na ekonomski razvoj.

V okviru priporočil je bilo poudarjeno, da je ob izdelavi SPVO pomembno preveriti relacijo med predlaganim ekonomskim razvojem in uporabo prostorskih in okoljskih virov. Če je glavni cilj PDRP/DRP kvaliteta življenja, potem je logično, da je treba v največji možni meri zmanjšati negativno korelacijo med ekonomsko rastjo in negativnimi vplivi na okolje. Znotraj tega so mogoče variante, odvisno od tega ali nam uspe doseči splošno družbeno in politično podporo za konkretne razvojne cilje. PDRP/DRP bi torej moral vsaj nacelno nakazati alternativne rabe prostorskih in okoljskih virov. Ker PDRP tega ni prikazal, je bilo to ocenjeno kot ena njegovih največjih hib.

3.3. Povzetek metode SPVO

Metoda SPVO, ki je bila razvita v okviru PSPVO za PDRP 2000-2002, obsega dva glavna dela: upravno-administrativnega in presojo okoljskih vidikov PPP. Glavni deli so povzeti na shemah 1 do 4. Shema 1 je pregled povezav med pripravo PPP in postopkom SPVO, shema 2 je podrobnejši prikaz postopka SPVO, shemi 3 in 4 pa popoln prikaz prepletenosti SPVO in PPP. Pomembno je poudariti, da je SPVO **proces** in da ne gre za dogodek na koncu priprave plana, programa ali politike.

Metoda predvideva, da se sledi osnovnim korakom izdelave katerekoli presoje vplivov na okolje, in sicer:

- a) Identifikacija tistih predlogov ali opredelitev v PPP, ki lahko pomenijo osnovo za presojanje vplivov na okolje
- b) Identifikacija sestavin okolja, ki so lahko prizadete zaradi morebitnih uresnicitev predlogov v PPP
- c) Obravnava posameznega ukrepa, cilja ali opredelitve iz PPP – matrika interakcij oziroma vplivov
- d) Predlog za spremembe investicijskih nalog, ciljev in/ali razvojnih predpostavk
- e) Splošna ocena PPP in predlog za nadaljnjo obravnavo.

Ustrezno je torej, da se v okviru strateške presoje uporabijo interakcijske matrike. Te so lahko prirejene različnim fazam in temam ocenjevanja. Pri tem se na eni stranici matrike zapiše razvojne cilje oziroma druge razvojne predloge, na drugi pa sestavine oziroma kakovosti okolja. Varianta je, da se za vsako prednostno nalogo ugotovi, koliko prispeva k doseganju desetih ključnih trajnostnih ciljev varstva okolja [8]. Ta druga možnost je enostavnejša in povsem upošteva evropska navodila v tej zvezi. Iz take matrike se potem izbere tiste vplive na okolje, za katere se ocenjuje, da so pomembni in se jih posebej obdelava s posebnimi matrikami. Takšne matrike, dopolnjene s šestimi cilji politike zdravja, smo uporabili pri ocenjevanju vplivov DRP 2001-2006 na okolje in zdravje.

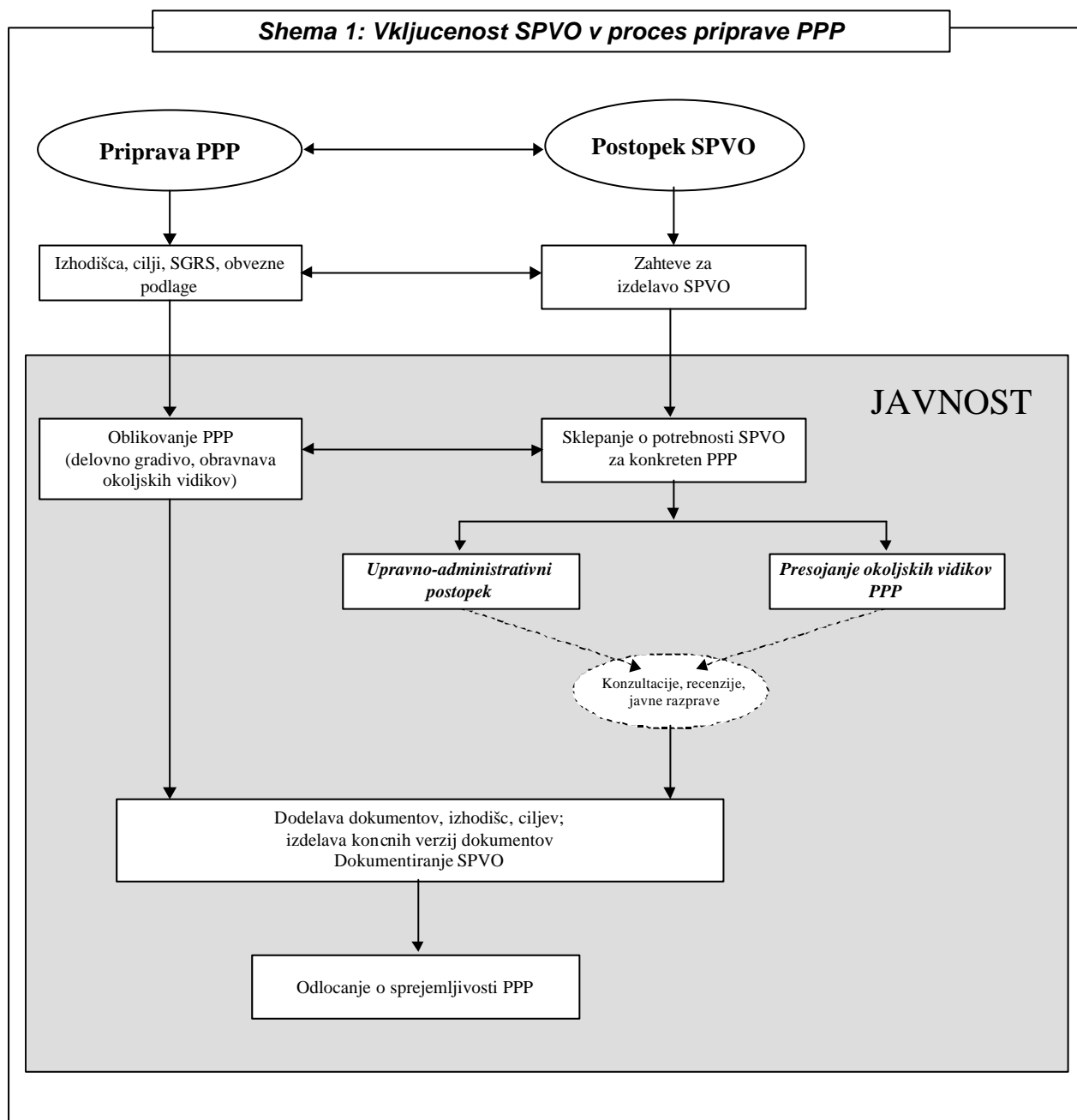
Pomemben zaključni del takšnega presojanja je strokovna razprava o izdelanih matrikah. Gre za metodološko ključen korak in je namenjen reviziji izhodiščnih matrik. V razpravi naj bi sodelovali strokovnjaki različnih profilov, ki se medsebojno seznanijo, kako so prišli do ocen, kot so zapisane v izhodiščnih matrikah. Cilj takšne razprave je, da se v ustreznem postopku, ki omogoča kasnejši pregled/preverbo s katerekoli strani (audit), pride do sinteznega mnenja o ocenjevanem programu, planu ali politiki. Razpravo je torej treba ustrezno zabeležiti, še posebej kadar si strokovnjaki v ocenah niso enotni.

Glavne stopnje v postopku strateške presoje so prikazane v preglednici 1. Ker niso bili izpolnjeni osnovni pogoji za izdelavo SPVO po teh stopnjah – MOP ni imel formalne vloge nosilca SPVO, ARR pa ni bila zavezana, da ravna skladno s temi stopnjami – so bile vse aktivnosti izpeljane izključno na osnovi dogovora med naročnikom in izvajalcem SPVO. Tako je stanje naslednje:

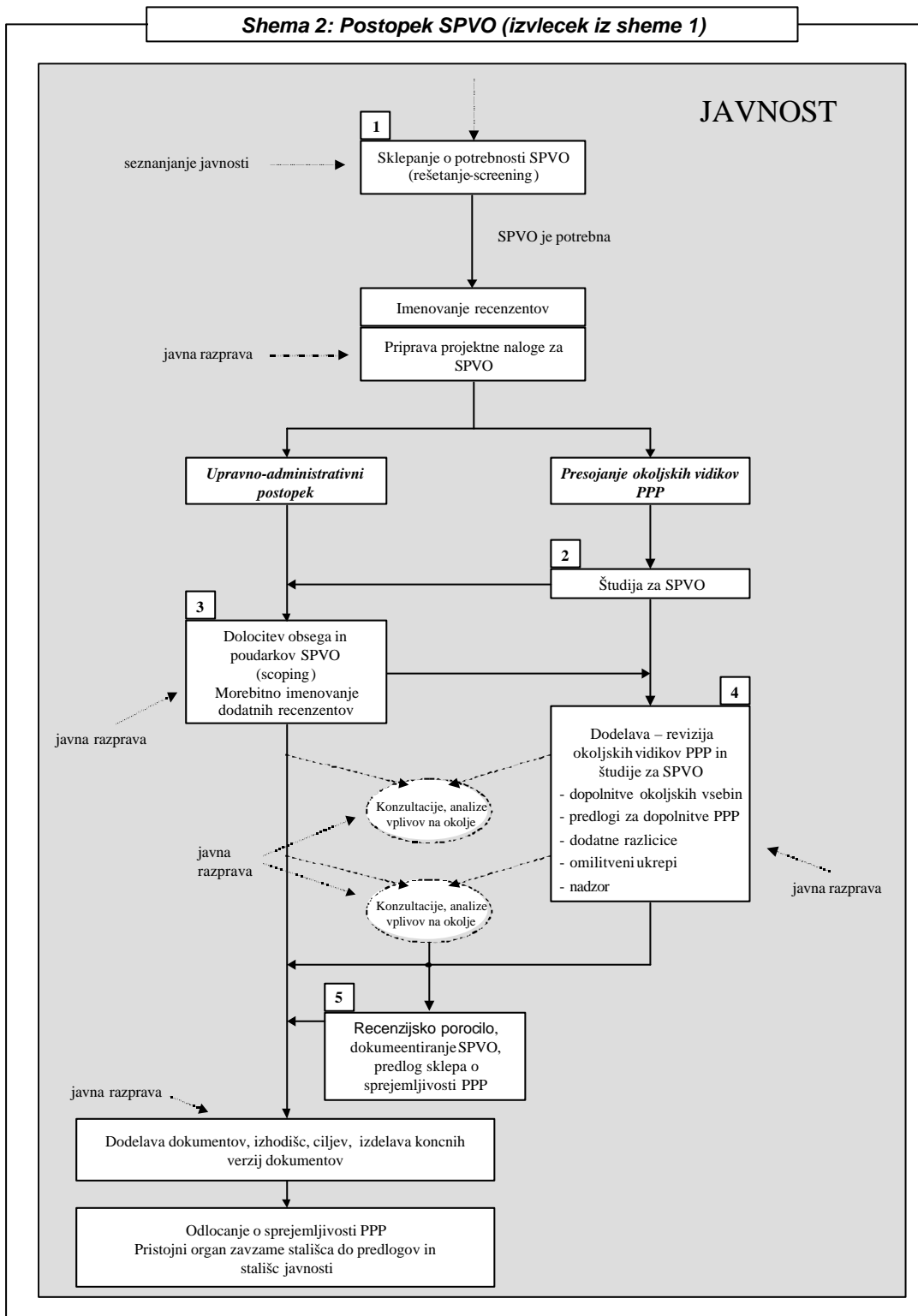
1. Ugotavljanje potrebnosti izdelave SPVO je bilo opravljeno neformalno, v razpravah, in ni bilo izvedeno odlocanje s strani MOP ali katerega drugega državnega organa. Opora za izdelavo SPVO je bil le sklep vlade o sprejemu Nacrta za izdelavo DRP avgusta 2000 [11].
2. Študija o vključenosti okoljskih vidikov v DRP ni bila opravljena s strani ARR. Prve verzije DRP so bile v tem oziru pomanjkljive. Šele verzija DRP z dne 2.8.2001 je vnesla poglavja o okolju, zdravju in SPVO, kar je omogocilo omejeno strateško presojanje.
3. Obseg in poudarki SPVO niso bili določeni v postopku, ki bi ga po metodi moral voditi MOP, ampak je predloge dal izdelovalec SPVO, ki jih je ARR sprejela.
4. Novelacija okoljskih in zdravstvenih vidikov je bila opravljena v septemberski verziji DRP na predlog izvajalca SPVO. Pricakujejo se dodatne izpopolnitve, ker vseh predlogov ARR še ni upoštevala. Novelacija ukrepov ni bila izvedena, so pa v okviru recenzije DRP dane številne pripombe in predlogi, ki bi lahko šteli za alternative nekaterim sedanjim razvojnim ukrepom v okviru DRP. Najvec tovrstnih predlogov se nanaša na drugacno ravnanje z odpadki ter prestrukturiranje kmetijstva. V zvezi z zdravjem so vsi predlogi izdelovalcev SPVO novost, saj teh vsebin sprva v DRP sploh ni bilo.
5. Porocilo o SPVO je v tej fazi pricujoci dokument. Ker se bo DRP še noveliral/precisiceval je treba socasno dograjevati tudi SPVO. Koncna elaboracija DRP in SPVO je predvidena leta 2002.
6. Odlocanje o sprejemljivosti DRP je še odprto. Metodo SPVO in nasploh vlogo MOP v tej zvezi je treba še doreci. Predvideva se priprava uredbe o SPVO.

Preglednica 1: Stopnje v okviru postopka strateške presoje - splošno

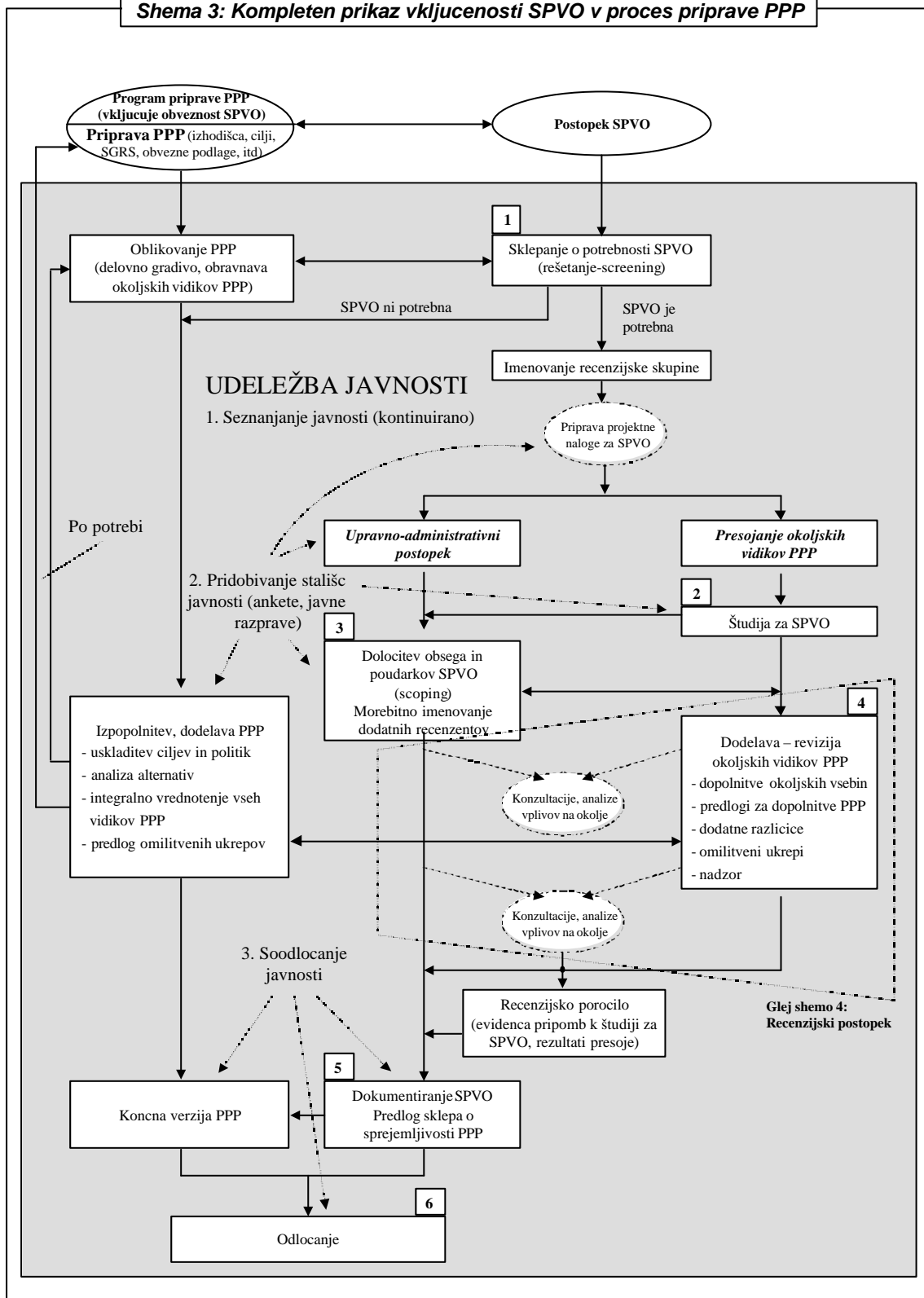
Stopnja	Namen/Vsebina/Obseg
<p>1. stopnja <i>Ugotavljanje potrebnosti izdelave SPVO za določen PPP (screening).</i></p>	<p>Ugotavljanje se lahko izvede formalno, na primer na osnovi seznama PPP oziroma aktivnosti, za katere je treba izdelovati SPVO. Ugotavljanje je možno tudi brez takšnega seznama. Kadar gre za dilemo, se ta lahko razčisti v predhodnem screeningu z nosilcem SPVO to je MOPom. Seveda lahko predlagalec programa ali plana sproži SPVO na lastno željo, ne glede na to ali je ta, ki ga predlaga, na seznamu ali ne. Ugotavljanje potrebnosti SPVO za določen PPP se zaključi s sklepom o izdelavi SPVO.</p>
<p>2. stopnja <i>Študija o vključenosti okoljskih vidikov v PPP</i></p>	<p>Okoljski vidiki so lahko obdelani v dokumentu, ki opisuje PPP ali pa v posebni študiji, ki jo izdelata predlagalec PPP sam ali naroci pri usposobljeni strokovni skupini. Pomembno je, da je ta skupina oblikovana po naceru partnerstva, sestavljena interdisciplinarno (strokovnjaki za področje naravovarstva, prostorskega planiranja, zakonodaje, varstva okolja, infrastrukture – predvsem prometa, kmetijstva, Agende 21, lokalnih programov varstva okolja, itd.) in medsektorsko (strokovnjaki z znanstveno-raziskovalnega področja, gospodarstva, nevladnih organizacij, lokalnih skupnosti). Da bi tej zahtevi zadostili, bi morala inštitucija, ki bi prevzela koordinacijo strokovne skupine in pripravo študije, sestaviti konzorcij vec strokovnjakov z razlicnih organizacij/inštitucij.</p>
<p>3. stopnja <i>Dolocitev obsega in poudarkov SPVO (scoping).</i></p>	<p>Postopek izvede MOP, ali pa za izvedbo določi ustrezno inštitucijo, ki bo scoping izpeljala v njegovem imenu, zagotovila ustrezno udeležbo in potek ter pripravila poročilo. Rezultat procesa so navodila, usmeritve in zahteve za predlagalca PPP in udeležene v strokovnem delu SPVO glede vsebine, poudarkov in obsega okoljskih analiz. MOP na tej stopnji imenuje strokovno recenzijsko skupino (ce tega ni storil že v okviru sklepa o potrebnosti SPVO).</p>
<p>4. stopnja <i>Novelacija okoljskih vidikov PPP in po potrebi ukrepov PPP</i></p>	<p>V tej stopnji se formalno pričnejo konsultacije in analize v okviru recenzije okoljskih vidikov PPP (recenzija predložene študije o vključenosti okoljskih vidikov v PPP ali elaborata PPP). Pri tem poleg strokovne recenzijske skupine sodelujejo tudi strokovnjaki, ki so pripravili študijo oziroma opisali okoljske vidike PPP, širša strokovna javnost, NVO ter seveda predstavniki MOP in predlagalca PPP. Recenzijski postopek se zaključi z evidenco danih in upoštevanih pripomb ter razpravo o sprejemljivosti PPP. O recenzijskem postopku se pripravi poročilo. Na osnovi ugotovitev in dogovorov (sklepov) predlagalec PPP ali angažirana strokovna inštitucija novelira študijo okoljskih vidikov PPP in po potrebi prilagodi ukrepe PPP.</p>
<p>5. stopnja <i>Izdelava poročila o SPVO in končna elaboracija PPP</i></p>	<p>MOP kot nosilec SPVO na osnovi končnega elaborata PPP, recenzijskega poročila in poročila o scopingu pripravi poročilo o SPVO za obravnavani PPP. Vanj vključi predlog sklepa o sprejemljivosti PPP. S tem dokumentom pozove ostala pristojna ministrstva in druge inštitucije, da dajo mnenje/soglasje k obravnavanemu PPP oziroma SPVO. Ta dokument je formalna podlaga za zaključne javne razprave.</p>
<p>6. stopnja <i>Odlocitev o sprejemljivosti PPP</i></p>	<p>Po prejemu vseh potrebnih mnenj/soglasij in ugotovitev javnih razprav se sprejme odlocitev o PPP (v Parlamentu, na občinskem svetu oziroma na nacin, kot je to formalno predvideno za konkreten PPP).</p>

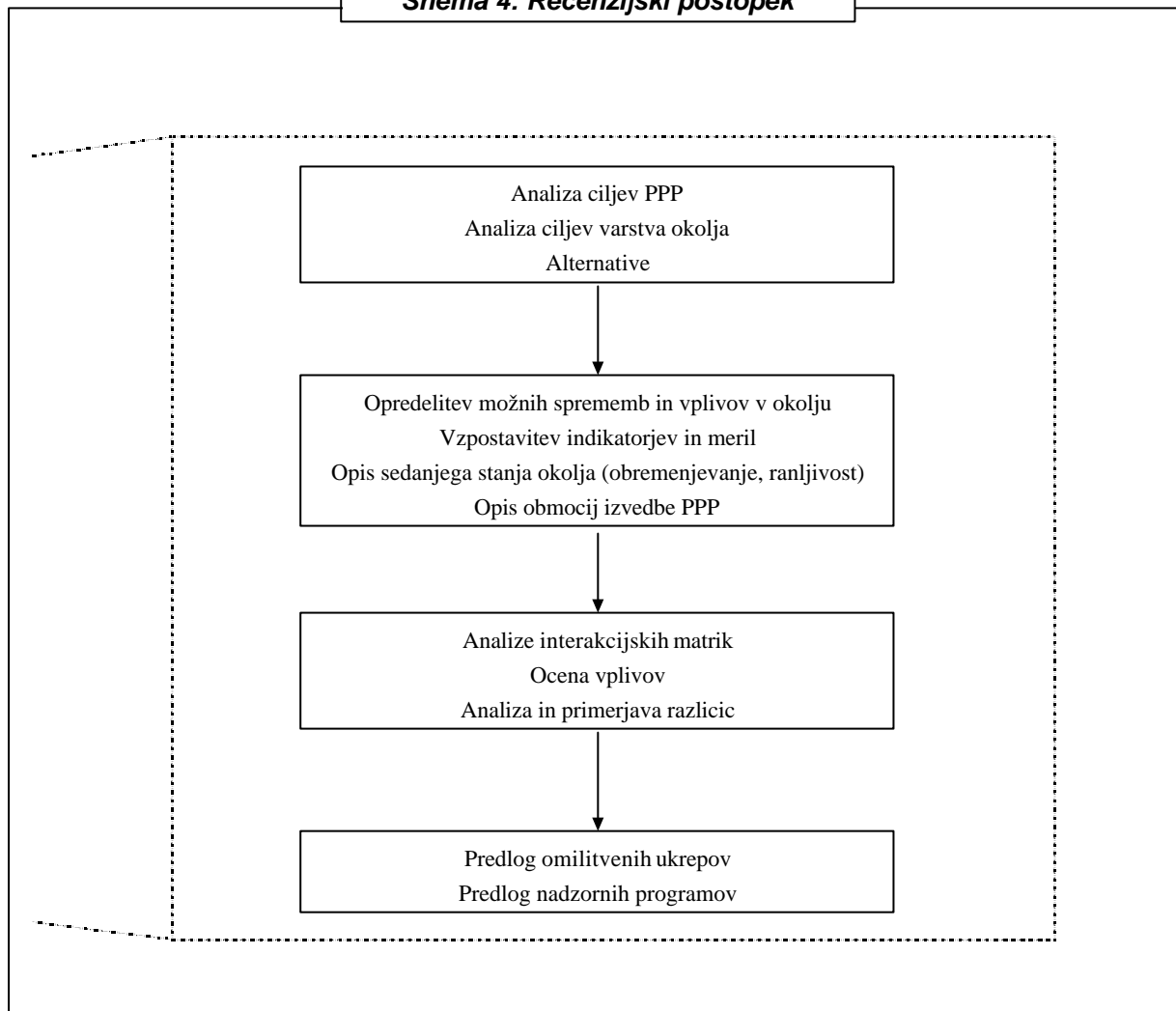
Shema 2: Postopek SPVO (izvlecek iz sheme 1)

Shema 3: Kompleten prikaz vključenosti SPVO v proces priprave PPP

Shema 4: Recenzijski postopek

4. PRESOJA VPLIVOV PREDNOSTNIH RAZVOJNIH NALOG DRP 2001-2006 NA OKOLJE IN ZDRAVJE

4.1. Matrike interakcij

Presojo podajamo v obliki matrik interakcij med petimi prednostnimi nalogami DRP na eni ter zdravstvenimi in okoljskimi cilji na drugi strani. Prednostne naloge so:

- Spodbujanje podjetniškega sektorja in konkurencnosti,
- Znanje, razvoj človeških virov in zaposlovanje,
- Ekonomska infrastruktura in kakovost bivanja,
- Prestrukturiranje kmetijstva in razvoj podeželja,
- Krepitev skladnega regionalnega razvoja.

Matrike vsebujejo komentarje, splošno opredelitev vplivov in predloge omilitvenih ukrepov. Izdelane so na osnovi več kot štirideset izhodiščnih matrik za posamezne razvojne ukrepe, ki so jih pripravili sodelujoči strokovnjaki in člani NVO. Izhodiščne matrike so v PSPVO [1] in na spletni strani REC-a <http://www.rec-lj.si>

Pri pregledovanju in tolmacenju matrik je nujno upoštevati naslednje:

- Da so pripravljene za prioritete razvojne naloge, to je najvišjo opisno (še konkretizirano) raven DRP. Zato v veliki meri (in nujno) **generalizirajo** ugotovitve z nižjih, specifičnih ravni presojanja, kjer se dejansko ugotavlja/presoja, koliko posamezni ukrepi prinašajo sprememb za okolje in zdravje glede na obstoječe stanje oziroma stanje, ki ga kažejo razpoložljivi podatki (na primer Nacionalna programa varstva okolja in zdravja, Poročilo o stanju okolja iz leta 1996, lokalni programi varstva okolja, itd.). Pri posploševanju se specifičnosti izgubijo (zakrijejo v generaliziranih formulacijah), zato je treba tiste najpomembnejše eksplicitno ohraniti v besedilu, ki spremlja matrike (komentarji, splošna opredelitev vplivov, predlogi izboljševalnih/omilitvenih ukrepov). Matrike na generalni ravni, to je za prioritete naloge, tako postanejo predvsem **evidenca** glavnih rezultatov presoje, manj pa razlagalno orodje. Detajli so, kot že receno, v izhodiščnih matrikah.
- Da so v isti matriki obravnavani vplivi na okolje in zdravje, da se tako **poudari prepletenost** okolja in zdravja ter doseže boljša preglednost **po posameznih prioritetah**.
- Ker so razvojni ukrepi in programi v okviru prioritet številni, pogosto pride do situacije, da so nekateri ukrepi ocenjeni pozitivno, nekateri pa negativno ali nevtrarno. Pri združevanju na raven prioritete naloge to lahko izzveni kontradiktorno, ker matrika pokaže, da ima prioriteta oboje, negativen in pozitiven vpliv na posamezen okoljski ali zdravstveni cilj, ni pa to natancno pojasnjeno v matriki (pri detajlnem pojasnjevanju bi bile matrike preobsežne, kar bi škodovalo operativnosti). Naj to ilustriramo na primeru prioritete Spodbujanje podjetniškega sektorja in konkurencnosti. Za to prioriteto v splošnem velja, da bodo ukrepi prinesli izboljšanje tudi z vidika okolja in zdravja, zlasti ce bo prišlo do ustanavljanja podjetij (grozdov) tam, kjer jih doslej ni bilo in kjer je splošna gospodarska razvitost nižja. Boljša okoljska infrastruktura ob prizadevanju za uravnotežen razvoj (ravnanje z vodo in odpadki, prometna ureditev, nove tehnologije in boljše obvladovanje tehnike, nova znanja, usmerjanje v storitve, manjše specifično onesnaževanje iz novih proizvodenj, čistilne naprave) je z vidika okolja seveda pozitivna. Toda želja po profitu in zagotavljanju zaposlitve lahko v prostorskem in nasploh okoljskem oziru vseeno prinese nove probleme v okolju, zlasti ce se bodo odpirale nove lokacije industrijsko-poslovnih con tam, kjer jih doslej ni bilo in ce ne bodo investicije dobro preiščene. Iz istega razloga je treba s previdnostjo gledati na dezintegracijo velikih podjetij in ustanavljanje več manjših, ki lahko nastajajo v manj razvitih področjih, bližje lokalno razpoložljivi delovni sili. V okviru presoje je treba zato predlagati varstvene ukrepe, na primer dosledno izvajanje prostorskega planiranja in upravnih postopkov ter inšpekcijskega nadzora pri rabi prostora in izdaji dovoljenj. Potrebno je tudi uveljavljanje presoj, ki jih doslej v Sloveniji ni bilo, in sicer ocene

investicij/dejavnosti z vidika zdravja. Namrec, poleg pozitivnega ukrepa zaposlovanja pri podjetništvu obstaja nevarnost zlorab in prevelikih obremenitev delavcev, ce bodo lastniki podjetij dominantno profitno usmerjeni. Delavci so lahko v teh primerih pod neprestanim stresom, deloma zaradi preobremenitve in deloma zaradi strahu pred izgubo zaposlitve. Slednje se je v Sloveniji že dogajalo ob spremembah lastništva podjetij in ko so bili ukinjani raziskovalni laboratoriji/inštituti v industriji.

Podobno dvojnost posledic razvojnih ukrepov lahko ugotovimo tudi pri drugih prioritetah. Na primer, pri programu Prometna infrastruktura v okviru prioritete Ekonomska infrastruktura in kakovost bivanja. Tu lahko po eni strani ugotovimo, da bo promet po boljših cestah (avtocestah) varnejši, bolj tekoc in bo imel manjše specifične emisije onesnaževalcev v okolje. Toda zaradi absolutnega povečevanja prometa bodo emisije vseeno višje kot so sedaj. Avtoceste namrec "vabijo", da se po njih pelje. Zato v okviru presoje opozarjamo, da pri gradnji avtocest, ceprav se o programu gradnje slovenskih avtocest ne razpravlja vec, še vedno niso jasne najbolj generalne odločitve, kot je na primer dolgorocna presoja ali bo povezava vzhodne in zahodne Evrope preko Slovenije za nas okoljsko ugodna. Niso namrec jasni rezultati primerjave alternativ, ce bi ta povezava potekala severno ali južno od Alp in kakšne posledice bi imael izbor za Slovenijo. Dodatno k temu se na nacionalni ravni postavlja vprašanje o povezovanju nacinov javnega transporta in transporta blaga, ki lahko prinese pomembne razbremenitve okolja ter pozitivno vpliva na okolje in zdravje populacije, ce vemo, da je promet nasploh pomemben dejavnik tveganja za respiratorne bolezni in poškodbe.

Iz navedenega je jasno, da imajo prioritete socasno tako negativne kot pozitivne ucinke, kar je treba eksplicitno prikazati v matrikah.

- V koncni oceni DRP je treba združiti ugotovitve o prioritetah v sklep ali bo DRP prinesel izboljšanje z vidika zdravja in okolja ali ne. To je pravzaprav koncni rezultat SPVO. Postopek se zaključil z družbenim soglasjem, da konkreten razvojni nacrt želimo/ne želimo izvesti oziroma pod katerimi pogoji ali s katerimi spremembami. Pregledne matrike vplivov na okolje in zdravje pomagajo k takšni sklepni oceni.

Dodatno k navedenemu velja še naslednje pojasnilo v zvezi z ocenjevanjem vplivov razvojnih ukrepov na zdravje. Pri tem smo izhajali iz nacionalnega programa in drugih politik, ki so podrobneje predstavljene v [2]. Povzetek izhodišč je naslednji:

Zdravje je kot zmožnost razvijanja cloveških potencialov eden od kljucnih virov in ciljev razvoja. Za posameznika je ena od največjih vrednot in njegovih osebnih resursov, na družbeni ravni pa je zdravje dobrina, ki omogoca uspešen družbeni razvoj in ekonomski napredek. Prizadevanja, ki pospešujejo zdravje ljudi, hkrati prispevajo tudi k širšemu socialnemu, ekonomskemu in okolje-varstvenem napredku celotne skupnosti. Zdrava populacija bolj produktivno prispeva k celostnemu razvoju skupnosti, zahteva manj pomoci na področju socialnega varstva in zdravstva, je sposobnejša prispevati k razvoju skupnosti in se odgovorno vede do okolja. Skratka, zdravi državljani so bolj produktivni, imajo vec možnosti za aktivno vkljucevanje v ekonomsko, družbeno, politično in kulturno dogajanje. Dokumenti, ki globalno specificirajo te zveze so:

- Otawska listina (1968), ki je prvi dokument Svetovne zdravstvene organizacije, ki je opredelil stabilen ekosistem kot predpogoj za zdravje ljudi. Poudaril je pomembnost oblikovanja javne politike, ki lahko ljudem bodisi zagotovi ali pa onemogoci predpogoje za zdravje.
- Frankfurtska listina (1989) - "Evropska listina varstva okolja in zdravja" v preambuli poudari pomen varstva okolja za varovanje zdravja; korist za zdravje v harmonicnem življenjskem okolju, v principih pa, da ima zdravje posameznika in skupnosti prednost pred interesi gospodarstva in trgovine.
- "Zdravje v 21. Stoletju" je dokument Svetovne zdravstvene organizacije iz leta 1998, ki nudi etično podlago vsem, ki sprejemajo odločitve za vkljucevanje zdravja v politiko. Dokument jasno poudarja pomembnost ekonomskih in družbenih dejavnikov za zdravje prebivalstva. Zdravje postavlja kot

vodilo in namen razvojnih akcij, saj so "...z dohodkom povezane razlike v zdravju..." resne socialne krivice, ki se odražajo kot eden najpomembnejših dejavnikov kvalitete zdravja. Celo vec: ucinke državne politike na zdravje postavlja kot merilo njene uspešnosti!

Ni nepomembno spomniti, da se v Evropi v zadnjem casu zdravje eksplicitno in operativno vključuje v strateške presoje vplivov na okolje [12].

**MATRIKA ZA STRATEŠKO OCENJEVANJE OKOLJSKIH IN ZDRAVSTVENIH VIDIKOV DRP 2001 – 2006
(SPVO)**

<i>Razvojna prednostna naloga: Spodbujanje podjetniškega sektorja in konkurenčnosti</i>		
<i>Programi: Znanje za razvoj, izboljšanje konkurenčnih sposobnosti podjetij, Spodbujanje podjetništva in izkoriščanje podjetniških priložnosti</i>		
<i>Operativni ukrepi: vsi v okviru navedenih programov</i>		
Cilji/Kazalci na področju varstva okolja in trajnostnega razvoja	Potencialni negativni vplivi	Pozitivni učinki - komentar
Cim manjša poraba neobnovljivih virov	X Vec podjetij vodi v večjo porabo virov	4 Premik zaposlenih iz velikih v mala podjetja bodo pripomogla k izboljšanju na nekaterih segmentih okolja
Poraba obnovljivih virov v obsegu, ki ga dopušča njihova zmožnost obnavljanja	X nekritičen razvoj podjetništva, premajhna uporaba novega znanja, nizka dodana vrednost	4 podjetniško znanje, konkurenčnost, novo znanje in tehnologije
Okoljsko neoporečna raba in ravnanje z nevarnimi snovmi, onesnaženjem in odpadki	X nenadzorovano spodbujanje podjetništva je lahko nevarno za okolje; nove tehnologije embalaranja so povzročile hude zadrege pri odpadkih; konkurenčnost podjetij bo prineslo skušnjava, da se stroški znižujejo na račun varovanja okolja	4 novo znanje in tehnologije, okoljski certifikati, uveljavljeni svetovni standardi
Ohranjanje in izboljšanje stanja na področju prosto živečih živali, rastlin, habitatov in krajin	X nova podjetja v novih poslovnih/industrijskih conah; razpršenost ponudbe malih ponudnikov je s stališča okolja nacelema ugodnejša od (že zastarele) ponudbe množičnega in koncentriranega turizma, vendar je pogoj njihova dovoljšna učinkovitost – izrabljajo lahko sedaj manj obremenjeno okolje.	
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti tal in vodnih virov	X nova podjetja so potencial za nova onesnaženja	4 razpršenost ponudbe manjših podjetij je s stališča okolja ugodnejša
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti zgodovinske in kulturne dediščine	X nova podjetja in tekmovalnost lahko prinese nove degradacije	4 priložnost za ohranjanje ali/in revitaliza cijo sedaj zapuščenih objektov
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti lokalnega okolja	X Zagotavljanje boljše ponudbe in dostopnosti industrijskih zemljišč in odprava administrativnih ovir se lahko v določenih primerih zlorabi	4 izboljšanje infrastrukture, boljša komunikacija s prenosom znanja in uveljavljanjem raziskovalnega dela
Varovanje ozračja (segrevanje svetovnega ozračja)		
Krepitev okoljske ozaveščenosti, izobraževanja in izpopolnjevanja		44 znanje prispeva k varstvu okolja; za okolje zelo koristno, ker povečanje dodane vrednosti na osnovi več znanja ponavadi ni povezano s povečanjem porabe energije in povečanjem emisij v okolje.
Zagotavljanje udeležbe javnosti pri sprejemanju odločitev, ki se nanašajo na trajnostni razvoj	X Pristop DRP je premalo interaktiven pri vključevanju javnosti v odločanje oziroma premalo konkretizira udeležbo. Nekateri dosedanja primeri niso v zadostni meri izkoristili sedanjih zakonskih možnosti za vključitev javnosti pri sprejemanju odločitev.	4 Priložnost za civilno družbo, da se aktivneje vključi v prizadevanja "Znanje za razvoj"
Cilji/Kazalci na področju zdravja in trajnostnega razvoja	Potencialni negativni vplivi	Pozitivni učinki - komentar
Oblikovanje politike varovanja zdravja	X X	44

PRESOJA VPLIVOV DRŽAVNEGA RAZVOJNEGA PROGRAMA 2001-2006 NA OKOLJE IN ZDRAVJE

	<p>Premalo učinkovito medsektorskega sodelovanje s katerim bi preprecili enostransko orientacijo nastajajočega in razvijajočega se podjetništva v profit na račun varčevanja pri varstvu pri delu, prekomernega obremenjevanja zaposlenih, varovanja okolja... X X Nekateri politični cilji škodijo zdravju prebivalstva in povečujejo razlike v zdravju : npr. postopni prenos zdravstvenih in izobraževalnih storitev od države na potrošnika.</p>	<p>potrebno bo vpeljati oceno vplivov različnih dejavnosti na zdravje ne le zaposlenih, temveč tudi okoliških prebivalcev 44 v kolikor bodo raziskave za podlago strateškim usmeritvam tudi s področja zdravstva</p>
Zmanjševanje razlik v zdravstvenem varstvu in zdravstvenem stanju prebivalcev	<p>X nenakomerna porazdelitev znanja (kot posledica koncentriranja raziskav in razvoja le v največjih centrih) pogojuje neenakomerno zdravstveno pismenost prebivalcev in s tem tudi zdravstveno stanje prebivalstva</p>	<p>4 enakomernejši razvoj podjetništva po vseh regijah bi lahko podprl vlaganja v zdravstvo</p>
Spreminjanje zdravju škodljivih vzorcev vedenja	<p>X Zahteve po povečani produktivnosti in tekmovalnosti ali negotova zaposlitev brez varovalnih dejavnosti, ki bi delavce usposabljale za premagovanje negativnih posledic stresa, ustvarjajo ugodne pogoje za nastajanje zdravju škodljivih vzorcev vedenja .</p>	<p>4 višanje izobrazbene ravni v družbi spodbuja večjo osveščenost prebivalstva spodbujanje dela na domu ali na daljavo</p>
Kakovostno življenjsko okolje	<p>X nenakomerna porazdelitev znanja (kot posledica koncentriranja raziskav in razvoja le v največjih centrih) pogojuje neenakomerno zdravstveno pismenost prebivalcev in s tem tudi , nezainteresiranost za vplive na okolje in zdravje XX Onesnaževanje, če dograjevanje komunalne infrastrukture ne bo potekalo skladno z razvojem podjetništva in turizma</p>	<p>4,44 večja osveščenost, večja skrb za okolje</p>
Spodbujanje razvoja stroke in izboljšanje kakovosti dela zdravstvene dejavnosti	<p>X enostranska orientacija v profit v zdravstvu</p>	<p>4 4 večja in kvalitetnejša ponudba zdravstvene oskrbe za domače in tuje paciente (se ne izkoriščene možnosti razvoja in uveljavljanja zdraviliškega zdravljenja in turizma) sodelovanje z znanstvenimi centri v tujini je v slovenski medicini tradicionalno in zasluži vso podporo</p>
Raziskave varovanja zdravja	<p>X X enostranska orientacija podjetništva v zdravstvu v profit lahko pripelje do zmanjšane interesa za preventivno zdravstvo</p>	<p>44 bodo lahko izpeljane v primeru ustrezne davčne politike in pravicne delitve proračuna</p>
<p>Legenda: XX – pomemben negativni učinek X – negativni učinek 44- pomemben prispevek k uresničevanju ciljev 4 - možen prispevek k uresničevanju ciljev N – nevtralen učinek</p>		

Splošna opredelitev vplivov – opisna ocena razvojne prednostne naloge

Razvojna prednostna naloga je posredno pomembna z vidika okolja. Prinese lahko tako izboljševanje – znanje za razvoj kot poslabševanje – spodbujanje podjetništva in izkoriščanje podjetniških priložnosti. Zlasti nekontrolirano

spodbujanje podjetništva – na primer turizma, kmetijstva, idr., je lahko nevarno za okolje. Gledano v celoti imajo predlagani ukrepi pozitiven vpliv na okolje.

Predlog izboljševalnih ukrepov

Glede davčnih olajšav za okoljske ukrepe ugotovljamo, da so vsaj pri dohodninah nizko limitirane. V nekaterih evropskih državah ni tako in so olajšave ugodnejše. Ugotovitev DRP, da so v Sloveniji visoki socialni prispevki slabost, lahko vodi v njihovo zmanjševanje, kar ocenjujemo v splošnem kot neustrezen ukrep. Na socialne prispevke so namreč dolgoročno vezane številne dejavnosti, tudi preventivno zdravstvo, zato bi bilo neselektivno zmanjševanje prispevkov škodljivo.

Za večkrat omenjeno in opisano demografsko stanje celotne Slovenije (ki še kako vpliva na zdravje, zdravstvo, zdravstveno politiko, zdravstvene prispevke, idr.!) tudi DRP ni razvil ali vsaj predlagal oblikovanja programa aktivne državne demografske in družinske politike! Videti je, da so za našo državo cloveški viri eden od stebrov uspešnega gospodarjenja zgolj deklarativno. Z njimi se ukvarja mimogrede in našteva le splošna izhodišča in sporadicne negativne ukrepe:

- socialni prispevki na osebne dohodke so zelo visoki v primerjavi z nekaterimi drugimi državami (brez primerjave obsega socialnega standarda v teh istih državah)
- zagotavljanje visoke socialne ravni bo lahko močno bremenilo javnofinancno bilanco (kot da so javne finance le zdravstvo, sociala in pokojnine, ne pa tudi skorumpirana in neucinkovita javna uprava)
- socialna sfera (pokojnine) predstavljajo nevarnost za ekonomijo države
- izdatki za zdravstveni in pokojninski sistem se bodo povečali
- predvideno je postopni prenos zdravstvenih in izobraževalnih storitev od države na potrošnika (to ima direkten negativen vpliv na zdravje in demografsko stanje celotne, predvsem pa revnejše populacije in s tem razslojevanje in posledično povečevanje razlik v zdravstvenem stanju)
- problem nizke stopnje rodnosti naj bi ublažili s povečanjem posameznikove in delodajalceve odgovornosti za zdravje in uveljavitev zdravega načina vedenja
- nacrtovan je uvoz delovne sile
- omenjena so nejasna in nedefinirana prizadevanja za oblikovanje in uresničevanje ukrepov za boljše usklajevanje poklicnega in družinskega življenja.

Manjka jasna, izdelana vizija državne demografske politike z določenimi cilji in ukrepi kot so npr. davčne olajšave za družine z več otroki pri oblačilih, šolanju, nakupu avtomobila, stanovanja, dohodnini, pokojninskem zavarovanju ipd., možnosti krajšega delovnega časa za matere z majhnimi otroki, itd.

Podjetništvo bi moralo vzpodbuditi izboljševanje bivalnega okolja, gradnjo infrastrukture, skrb za blaginjo ljudi, raziskave, dostopnost do zdravstvenih storitev, kar bi imelo dolgoročno velike pozitivne vplive na zdravje prebivalstva. Pomembno je cimprej vpeljati ocenjevanje vplivov dejavnosti na zdravje in temu ustrezno izpopolniti izobraževanje.

Uveljaviti je treba učinkovitejši inšpekcijski nadzor nad vsemi vrstami proizvodnje in storitev.

**MATRIKA ZA STRATEŠKO OCENJEVANJE OKOLJSKIH IN ZDRAVSTVENIH VIDIKOV DRP 2001 – 2006
(SPVO)**

<i>Razvojna prednostna naloga: Znanje, razvoj cloveških virov in zaposlovanje</i>		
<i>Programi: Vseživljensko učenje, ustvarjalnost in kultura bivanja; Izboljševanje prožnosti in preglednosti izobraževanja in usposabljanja; Zaposljivost; Prilagodljivost podjetij in posameznikov; Zagotavljanje enakih možnosti in socialne vključenosti; Varovanje in krepitev zdravja ter kakovostno in učinkovito zdravstveno varstvo</i>		
<i>Operativni ukrepi: vsi v okviru navedenih programov</i>		
Cilji/Kazalci na področju varstva okolja in trajnostnega razvoja	Potencialni negativni vplivi	Pozitivni učinki - komentar
Cim manjša poraba neobnovljivih virov		4
Poraba obnovljivih virov v obsegu, ki ga dopušča njihova zmožnost obnavljanja		4
Okoljsko neoporečna raba in ravnanje z nevarnimi snovmi, onesnaženjem in odpadki		4
Ohranjanje in izboljšanje stanja na področju prosto živečih živali, rastlin, habitatov in krajin		4
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti tal in vodnih virov		4
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti zgodovinske in kulturne dediščine		4
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti lokalnega okolja		4
Varovanje ozračja (segrevanje svetovnega ozračja)		4
Krepitev okoljske ozaveščenosti, izobraževanja in izpopolnjevanja		44
Zagotavljanje udeležbe javnosti pri sprejemanju odločitev, ki se nanašajo na trajnostni razvoj		44
Cilji/Kazalci na področju zdravja in trajnostnega razvoja	Potencialni negativni vplivi	Pozitivni učinki - komentar
Oblikovanje politike varovanja zdravja	X X V ekonomski politiki države je zdravje še vedno pojmovano kot strošek družbe in posameznika in le deklarativno kot eden od stebrov oziroma virov družbene in osebne blaginje X Nekateri politični cilji škodijo zdravju prebivalstva in povečujejo razlike v zdravju : npr. postopni prenos zdravstvenih in izobraževalnih storitev od države na potrošnika.	4 prepocasno uvajanje možnosti za skrajšani delovni čas - razkorak med željami in dejanskim stanjem
Zmanjševanje razlik v zdravstvenem varstvu in zdravstvenem stanju prebivalcev		44
Spreminjanje zdravju škodljivih vzorcev vedenja	X v preoblikovanju osnovne šole so premalo upoštevani učinki šolskega procesa na zdravje otrok (premalo gibanja, stres, kompetitivnost, predolge ure sedenja) X Zahteve po stalnem izobraževanju, ki niso usklajene z delovnim procesom tako, da bodo negativne posledice stresa zmanjšane na najmanjšo možno mero, ustvarjajo ugodne pogoje za nastajanje zdravju škodljivih vzorcev vedenja .	44
Kakovostno življenjsko okolje		4
Spodbujanje razvoja stroke in izboljšanje kakovosti dela zdravstvene dejavnosti		4
Raziskave varovanja zdravja		4

Legenda: XX – pomemben negativni učinek
 X – negativni učinek
 4+ pomemben prispevek k uresničevanju ciljev
 4 – možen prispevek k uresničevanju ciljev
 N – nevtralen učinek

Splošna opredelitev vplivov – opisna ocena razvojne prednostne naloge

Razvojna prednostna naloga je posredno in neposredno pomembna z vidika okolja. Menimo, da znanje vsestransko pozitivno vpliva na okolje, tako z vidika zavedanja okoljske ogroženosti, vednosti o tem, kako razreševati okoljske probleme in oblikovanjem socialnih in tehnoloških rešitev. Že do sedaj se je pokazalo da tuj kapital ne prinaša samo sredstev in znanja ampak pogosto tudi "ukinja" domače znanje (ukinitve razvojnih laboratorijev v prevzetih podjetjih), da bi povečal stopnjo odvisnosti in večal lastne dobičke (glej npr. proizvodnja olja na Madžarskem). Slovenska zakonodaja še ni našla prave mere med spodbujanjem tujih naložb in oblikovanjem ustreznih varovalnih mehanizmov, v katerih osnovi pa je spet lahko samo znanje.

Znanje ključno povezuje vse prednostne naloge DRP. V klasičnem produkcijskem krogu je znanje osnova da ljudje (človeški viri) delajo (zaposlitev) in ustvarjajo dodano vrednost. Na nacistni ravni so izhodišča jasna in vsem sprejemljiva. Implementacija pa pomeni vzpostavljanje mrež izobraževanja (formalnega in neformalnega), motivacije podjetnikov za usposabljanje zaposlenih, (samo)iniciativnost zaposlenih, da si izboljšajo svoj položaj na trgu delovne sile.

Z boljšim znanjem je pričakovati izboljšanje tudi pri zagotavljanju zdravstvenih ciljev. To velja ob pričakovani večji prosvetljenosti, prenosu pozitivnih izkušenj iz tujine, zdravstvenih vzgojnih programih, skrbi za najbolj občutljive populacije in invalide, ki bo izboljšala mentalno zdravje in zmanjšala pojavljanje zdravju škodljivih vzorcev vedenja, intenzivnejših raziskavah, itd.. Pomembno bo zagotoviti resnično regionalno enakomerno aktivnost vseh programov, ki bi seveda najhitreje in najlažje zaživel v večjih mestih (dostopnost kadrov, opreme in denarja). V nasprotnem primeru bodo ti programi še poglobili razlike med regijami na vseh nivojih (tudi na nivoju zdravja) in tako še povečali prepad med bogatimi in revnimi v naši družbi.

**MATRIKA ZA STRATEŠKO OCENJEVANJE OKOLJSKIH IN ZDRAVSTVENIH VIDIKOV DRP 2001 – 2006
(SPVO)**

<i>Razvojna prednostna naloga: Ekonomska infrastruktura in kakovost bivanja</i>		
<i>Program: Informacijsko-komunikacijska infrastruktura in razvoj novih storitev, Ravnanje z odpadki, Varstvo voda, Gradnja stanovanj, Energetika, Prometna infrastruktura</i>		
<i>Operativni ukrepi: vsi v okviru navedenih programov</i>		
Cilji/Kazalci na področju varstva okolja in trajnostnega razvoja	Potencialni negativni vplivi	Pozitivni učinki - komentar
Cim manjša poraba neobnovljivih virov	X odlaganje odpadkov je nasledek ustvarjanja odpadkov; termoelektrarna Brestanica, povečevanje potrošnje bencina in plinskega olja	4 Varnost. K temu bodo prispevali znanje, racionalnost pri gradnji in proizvodnji, višje cene goriv, vzpodbude za učinkovito rabo energije.
Poraba obnovljivih virov v obsegu, ki ga dopušča njihova zmožnost obnavljanja	X Gradnja hidroelektrarne je lahko okoljsko sporna – specifični, lokalni vplivi; premajhno upoštevanje javnega prometa in zmanjšanje individualnega; še vedno premajhna vloga železnice	44 Priložnosti se odpirajo za rabo odpadkov - biomaso, soprodukcijo, gradnjo elektrarn na veter, izrabo sončne energije, obnova/gradnja hidroelektrarn
Okoljsko neoporečna raba in ravnanje z nevarnimi snovmi, onesnaženjem in odpadki	X nove avtoceste in izboljšane obstoječe ceste prinašajo več prometa, je pa ta bolj tekoc; povečano onesnaževanje v Koprskem zalivu;	4 ukrepi ravnanja z odpadki
Ohranjanje in izboljšanje stanja na področju prosto živečih živali, rastlin, habitatov in krajin	X nove hidroelektrarne; nove avtoceste	
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti tal in vodnih virov	X prometna infrastruktura; intenziviranje prometa v luki Koper	44 ukrepi varstva vod in ravnanja z odpadki bodo prinesli izboljšanje;
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti zgodovinske in kulturne dediščine		4 priložnost za ohranjanje ali/in revitaliza cijo obvodnih mlinov in žag
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti lokalnega okolja	X gradnja stanovanj v ruralnih okoljih – razpršenost individualne gradnje omogoča višjo kakovost življenja, v družbi pa to pomeni več prometa, težavnejše in manj racionalno ravnanje z odpadki vseh vrst; proizvodnja, prenos/transport in poraba energije ima lahko lokalno negativne vplive, kljub ukrepom varstva. Za konkretne objekte so lahko posledice velike - XX!	4 boljša informacijska infrastruktura bo zmanjšala materialni promet; povečanje kakovosti življenja; prometna infrastruktura bo lokalno prinesla bistveno izboljšanje-od koder se bo preusmeril promet (44); priložnost za lokalno čiščenje odpadnih vod z rastlinskimi CN; raba obnovljivih virov in racionalizacija predvidoma prinašata izboljšanje
Varovanje ozračja (segrevanje svetovnega ozračja)	X termoelektrarne, splošna poraba energije;	4 prekrivanje odpadkov z dovolj debelo plastjo zemljine in zajem metana; gradnja in obnova hidroelektrarn
Krepitev okoljske ozaveščenosti, izobraževanja in izpopolnjevanja		44 znanje prispeva k varstvu okolja
Zagotavljanje udeležbe javnosti pri sprejemanju odločitev, ki se nanašajo na trajnostni razvoj	X Pristop DRP je premalo interaktiven pri vključevanju javnosti v odločanje oziroma premalo konkretizira udeležbo. Nekateri dosednji primeri niso v zadostni meri izkoristili sedanjih zakonskih možnosti za vključitev javnosti pri sprejemanju odločitev.	4 Priložnost za civilno družbo, družbo in strokovno javnost, da uveljavi trajnostne oblike bivanja
Cilji/Kazalci na področju zdravja in trajnostnega razvoja	Potencialni negativni vplivi	Pozitivni učinki - komentar
Oblikovanje politike varovanja zdravja		4 večji dostop do zdravstveno vzgojnih programov

Zmanjševanje razlik v zdravstvenem varstvu in zdravstvenem stanju prebivalcev		4, 44 večja dostopnost do informacij v zvezi z zdravjem, varnejša vodooskrba dosegljivost stanovanj, manjši vplivi na okolje in s tem na zdravje, boljše ceste in zato manj nesrec, boljši dostop do zdravnika
Spreminjanje zdravju škodljivih vzorcev vedenja	X povečevanje odtujenosti - ID	4 manj stresov – zaradi poslovanja od doma in dela na daljavo
Kakovostno življenjsko okolje	X večji promet, večje onesnaževanje okolja, večji hrup	4,44 večja dostopnost in preglednost okoljskih in zdravstvenih informacij, cistejša vode, izboljšano bivalno okolje
Spodbujanje razvoja stroke in izboljšanje kakovosti dela zdravstvene dejavnosti		44 boljši dostop do podatkov in boljše povezave med strokovnjaki
Raziskave varovanja zdravja		4 raziskave bodo lažje izvedljive zaradi večje dostopnosti podatkov
Legenda: XX – pomemben negativni učinek X – negativni učinek 44- pomemben prispevek k uresničevanju ciljev 4 - možen prispevek k uresničevanju ciljev N – nevtralen učinek		

Splošna opredelitev vplivov – opisna ocena razvojne prednostne naloge

Prednostna naloga ima velik pomen za okolje. Med programi so na prvem mestu promet, sanacija dosedanjih težav (vode, odpadki), nacrtno uvajanje skrbi za okolje v vseh segmentih družbe, energetika. Če se omejimo samo na emisije v zrak, gre tako za negativne (nove ceste povečujejo promet), kot za pozitivne učinke (specifična emisija na prevožen kilometer ali tona prepeljanega materiala je pri modernjših cestah manjša, boljša železnica je privlačnejša za transport kot slaba). Obravnavane so samo osnove za odvijanje prometa (kilometri novih ali rekonstruiranih cest, železnice), kar je sicer važno, vendar boljše ceste pomenijo tudi več prometa! Ni državne vizije o prometu nasploh. Manimo, da bi bilo ustrezno vzpodbujati javni promet in premreženje načinov transporta (na podeželju upada javni transport, povečuje se individualni). Manjka npr. razvojni cilj: izboljšati javni potniški promet tako, da bi se zmanjšal trend naraščanja notranjega prometa po cestah. Tak in podobni cilji in ukrepi bi prispevali k boljšemu zraku lokalno in k manjšim emisijam toplogrednih plinov (globalno). Ni obravnavan vpliv cestnega motornega prometa na okolje, kar je največji vseslovenski problem glede onesnaževanja zraka. Glede na dejstvo, da sta med članicami in kandidatki Evropske unije le dve državi (Portugalska in Grčija), ki imata slabšo prometno varnost kot Slovenija, bo treba razviti celovit in aktiven nacionalni program zagotavljanja prometne varnosti po zgledu »Preglednost Nic«, programa, ki poteka na Švedskem (Trollhattan), Norveškem in Nizozemskem.

Razvojni program Energetika omenja oziroma predvideva številne manjše in večje investicije ter vzpodbude. Manjka pa konkretnjša ocena, koliko bodo ti neto prispevali k zahtevam o 8% zmanjšanju emisij po Kiotskem protokolu? Ali bomo s tem kaj absolutno zmanjšali emisije? Ali jih bomo – glede na rast porabe energije - zmanjšali vsaj relativno, na primer na porabljeni MW v Sloveniji? Povprečna poraba energije na prebivalca je v Sloveniji komaj za 13 % nižja od povprečja v EU, vendar pa je energetska intenzivnost (energija/BDP) v Sloveniji dvakrat večja. Temu bi se bolj točno reklo razsipnost (izraz intenzivnost, ki ga uporabljajo avtorji DRP, je tu neprimeren!). Preveriti je treba ali DRP dejansko rezervira dovolj sredstev za izvedbo vseh ukrepov.

Za izrabo lesne biomase v Sloveniji so možnosti, vendar se je treba osredotocati na porabo **odpadnega** lesa. V tem oziru DRP ni usklajen, saj v poglavju o okolju – odpadkih ne omenja ukrepov za zbiranje in izkoriščanje odpadnega lesa.

Tudi vetrne elektrarne niso vedno brez vplivov na okolje, zato je treba pozorno presojati lokalne vplive. Pri tem se je treba opirati na prostorsko planiranje in politiko lociranja objektov, ker ta preprečuje uniceenje naravnih dobrin/vrednot.

Koristno bo uvesti energetski pregled stanja, lahko tudi v okviru EMAS ali kakega drugega, celovitega pregleda vodenja in poslovanja podjetij. V tej zvezi se lahko uveljavi Energetska izkaznica objekta.

Investicije v informacijsko-komunikacijsko infrastrukturo niso povsod zaželeno: ljudje so v zadnjem času močno nenaklonjeni novim oddajnim antenam (celo radiu in TV – kar je novost). Za sedaj ni dokazov o škodljivosti mikrovalov, a strah med ljudmi je prisoten, previdnost proizvajalcev tudi. Antene so tudi lahko vizualno moteče. Po drugi strani pa komuniciranje na daljavo nadomešča poti sem in tja – manj poti, manj emisij od prometa!

Ves program Ravnanje z odpadki je naravnano v **ravnanje**, za to navaja več oblik in načinov (sortiranje, ločevanje, ustanavljanje centrov za ravnanje z odpadki -CERO), ni pa konkretnih ukrepov za **zmanjševanje nastajanja odpadkov!** Seveda je razumljivo, da je treba urediti neustrezno stanje, ampak 6-letno obdobje omogoča tudi strategijo za zmanjševanje! Treba je tudi oceniti ustreznost tehnologij ravnanja z odpadki na zdravje.

Premalo pozornosti je namenjeno zadrževanju vode. V Sloveniji je padavin veliko. Vode ne obdržimo niti na primernih lokacijah za izravnavo razlik med nizkimi, srednjimi in visokimi pretoki. Ti ukrepi bi se morali pokrivati z nalogo varovanja pred poplavami.

Predlog izboljševalnih ukrepov

Državna vizija o prometu nasploh bi pomembno olajšala načrtovanje programov in ukrepov: avtoceste in način pobiranja cestnine, mestna in primestna železnica ter splošna organizacija prometa v večjih mestih (javni promet, parkirišča v primestju, kolesarjenje), tovorni in potniški letalski promet (status letališč Maribor in Krško?), itd..

Strategija ravnanja z odpadki ne bi smela izpustiti ukrepe za zmanjševanje nastajanja odpadkov in recikliranje.

Politika gradnje stanovanj bi morala upoštevati razmerje med številom lastnih in najemnih stanovanj 88 % : 12 %, kar pomeni pospeševanje trga z nepremicninami, zagotavljanje komunalno opremljenih zazidljivih parcel, kreditiranje, podpiranje energetsko učinkovite gradnje, pospeševanje neformalne oblike usposabljanja samograditeljev, spodbujanje samostojnih cističnih naprav do 5 (10) hiš na podeželju, usmerjanje v gradnjo stanovanj na območja z dobro in ceneno oskrbo z pitno vodo, spodbujanje in pospeševanje uporabe kapnice za tehnološko vodo, vzpostavljane sistema dvojnih cevi (pitna in tehnološka voda) v stanovanjih in industriji (tehnološka je kapnica, primerna za pranje perila, splakovanje stranišč, zalivanje vrta, pranje avtomobilov).

Pri izvedbi konkretnih posegov v prostor je treba prepričati prevlado parcialnih interesov – omogočiti je treba udeležbo vseh družbenih skupin od samega začetka postopka in doseči soglasje vseh udeležencev, vključno z NVO oziroma civilno družbo. Obstoječa zakonodaja omogoča udeležbo javnosti pri odločanju o posegih v prostor, vendar je bila doslej ta možnost v določenih primerih premalo izkoriščena. Okrepiti je treba obveščanje javnosti o pravno podprtih možnostih njenega vključevanja v postopke.

Pomembno je preučiti vpliv novih tehnologij predelave odpadkov, energetike, prometa idr. na zdravje in s tem seznaniti javnost.

Nujno je zagotoviti medsektorsko sodelovanje na vseh področjih.

MATRIKA ZA STRATEŠKO OCENJEVANJE OKOLJSKIH IN ZDRAVSTVENIH VIDIKOV DRP 2001 – 2006 (SPVO)

Razvojna prednostna naloga: <i>Prestrukturiranje kmetijstva in razvoj podeželja</i>		
Programi: Prestrukturiranje kmetijstva, Prestrukturiranje živilstva, Razvoj podeželja, Razvoj gozdarstva, Razvoj ribištva, Znanje		
Operativni ukrepi: vsi v okviru navedenih programov		
Cilji/Kazalci na področju varstva okolja in trajnostnega razvoja	Potencialni negativni vplivi	Pozitivni učinki - komentar
Cim manjša poraba neobnovljivih virov	X Razvoj kmetijstva, kot ga predvidevajo programi te prednostne naloge, bo pomenil povečane vložke energije navkljub prizadevanjem za trajnostno gospodarjenje; mestni način življenja bo pomenil tudi določeno večjo obremenitev neobnovljivih virov, pa tudi onesnaženja, podobno tudi vnašanje novih dejavnosti v okviru programov za razvoj podeželja.	4 ohranjanje ljudi na podeželju daje možnost, da bodo ti bolj vezani na lokalne in obnovljive vire energije (biomasa, solarna energija); ekološko kmetijstvo
Poraba obnovljivih virov v obsegu, ki ga dopušča njihova zmožnost obnavljanja	X Lahko pričakujemo, da se bo tudi obremenitev obnovljivih virov povečala na zemljiščih, kjer se bo intenzivirala pridelava; lahko tudi pričakujemo, da bo obremenitev obnovljivih virov – predvsem zemljišč - ostala na ravni njihove obnovljivosti. Potencialno je ogrožena podtalnica, deloma tudi površinske vode. Sicer lahko pričakujemo razbremenitev zaradi opuščanja kmetovanja na dokaj obsežnih zemljiščih.	44 Postavljanje kmetijstva na ekonomske temelje bo zmanjšal obseg pridelovalnih zemljišč in pomeni vračanje narave. Uveljavljanje evropskih normativov bo izboljšalo stanje v vodotokih in v podtalnica: ekološko kmetijstvo
Okoljsko neoporečna raba in ravnanje z nevarnimi snovmi, onesnaženjem in odpadki	X Sodobno kmetijstvo ima opraviti z nevarnimi snovmi, ceprav se sodobne tehnologije v tem pogledu izboljšujejo; z bogatenjem večanje odpadkov in onesnaženja; prisotnost turistov na podeželju prinaša več odpadkov in onesnaženja	4 V preteklosti (pred desetletji) so se v kmetijstvu uporabljale bolj nevarne snovi kot danes. Pričakujemo, da bo napredek znanosti prinesel še večje izboljšanje na tem področju tudi glede na današnje stanje. Ugodno bo vplivala tudi integracija v EU sisteme varstva okolja.
Ohranjanje in izboljšanje stanja na področju prosto živečih živali, rastlin, habitatov in krajin	XX Procesi koncentracij (zemljišč, lastništva) bodo nedvomno vodili v odstranjevanje sedanjih meja (omejkov), posameznih otokov naravnega rastijske sredi kmetijskih zemljišč, osamljenih dreves, živic in podobnih habitatnih prvin; nevarnost zmanjšanja biotske raznolikosti; podobno velja tudi za gojitvene sisteme, tudi ribogojstvo, pri katerem se zaradi ribogojnic spreminja vodni ekosistem, posebno v kopenskih vodah.	44 Umikanje kmetijstva iz prostora pomeni vračanje narave. Proces se je pričel že pred desetletji in rezultati niso samo obnova gozda, temveč tudi vračanje živali, ki so bile pregnane iz ekosistema (ris, volk, ce govorimo o celotni Sloveniji, v posameznih okoljih tudi medved od bolj opaznih živali, toda tudi mnoge ptice itd.).
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti tal in vodnih virov	X Obremenitev tal in vodnih virov se z intenzifikacijo kmetijstva veča, vendar računamo, da bo učinek drugih ukrepov (trajnostne tehnologije, razvoj podeželja, znanje) te učinke omilil; na kakovost vodnih virov lahko negativno vpliva razvoj ribogojstva	4 Ker je stanje marsikje že zelo slabo (Savinjska dolina, Dravsko polje), pričakujemo, da bo s programom razvoja kmetijstva to sanirano. Posredno k kakovosti voda prispeva ribogojstvo - zahteva čistost voda.
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti zgodovinske in kulturne dediščine	XX Procesi koncentracije lahko prizadenejo kakovostne in dediščinsko pomembne vzorce kulturne krajine.	44 Programi za razvoj podeželja in iskanje tržnih niš za pridelke manj intenzivnih kmetijskih tehnologij so edina prava možnost za ohranjanje kulturne krajinske dediščine in lokalne identitete.

PRESOJA VPLIVOV DRŽAVNEGA RAZVOJNEGA PROGRAMA 2001-2006 NA OKOLJE IN ZDRAVJE

Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti lokalnega okolja		4 Največji problemi lokalnega okolja na podeželju izvirajo in nizke akumulacije kmetijstva. Razvojni programi za podeželje so namenjeni neposredno izboljšanju kakovosti prav v lokalnih razmerah. Večja ekonomska moc ljudi na podeželju je zagotovilo za saniranje vrte obstojecih razvrednotenj in onesnaženj, za urejanje komunalne infras trukture ipd.
Varovanje ozrcaja (segrevanje svetovnega ozrcaja)	X Odpadki in druge emisije iz kmetijstva; intenzivnejša dejavnost, vecja poraba snovi na podeželju pomeni tudi vecjo porabo fosilnih goriv.	4 Ohranjanje poseljenosti podeželja pomeni tudi bolj razpršene vire toplogrednih plinov v okolju bogatejšem z vegetacijo in zato možnost njihove zacasne vezave (z asimilacijo)
Krepitev okoljske ozaveščenosti, izobraževanja in izpopolnjevanja		44 Program Znanje predvideva širjenje znanja na podeželju, to pa je neposreden prispevek tudi k okoljski ozaveščenosti. Podobno skrb za turistično privlačnost pomeni tudi skrb za kakovostno okolje
Zagotavljanje udeležbe javnosti pri sprejemanju odlocitev, ki se nanašajo na trajnostni razvoj		44 Prickavati je mogoce, da se bo program uresniceval z detaljnim nactovanjem, k kateremu bo pritegnjeno lokalno prebivalstvo. Pozitiven ucinek v tem pogledu bo imel program Znanje.
Cilji/Kazalci na podroccju zdravja in trajnostnega razvoja	Potencialni negativni vplivi	Pozitivni ucinki - komentar
Oblikovanje politike varovanja zdravja	X Premajhen vpliv zdravstvenega sektorja na oblikovanje kmetijske in prehranske politike	44 ocene vplivov intenzivnega razvoja kmetijstva na zdravje , vkljucitev sektorja kmetijstva v prehransko politiko
Zmanjševanje razlik v zdravstvenem varstvu in zdravstvenem stanju prebivalcev	X Ni predpisanih programov varstva pri delu v kmetijstvu (gozdarji, pesticidi)	44 izboljšanje komunalne infrastrukture, splošna razgledanost izboljšuje zdravje, zagotavljanje proizvodnje varnejših živil
Spreminjanje zdravju škodljivih vzorcev vedenja		4 vecje blagostanje in boljše demografsko stanje zmanjšujeta pojavljanje zdravju škodljivih vzorcev vedenja
Kakovostno življenjsko okolje		4,44 splošna razgledanost izboljšuje varovanje okolja, prizadevanje za varnejša živila in cisto vodo, uvajanje cistejših tehnologij v kmetijstvu
Spodbujanje razvoja stroke in izboljšanje kakovosti dela zdravstvene dejavnosti		
Raziskave varovanja zdravja		
Legenda: XX – pomemben negativni ucinek X – negativni ucinek 44- pomemben prispevek k uresnicevanju ciljev 4 - možen prispevek k uresnicevanju ciljev N – nevtralen ucinek		

Komentar k opredelitvi vplivov v matriki in opisna ocena razvojne prednostne naloge

Razvojna prednostna naloga nagiba k idealiziranju dejanskih možnosti za prestrukturiranje kmetijstva v Sloveniji. Po eni strani Slovenija nima pravih možnosti za sodobne pridelovalne postopke – omejene so na nekaj aluvialnih ravnih, pri katerih pa se hkrati pojavlja pomemben (in v prihodnje morda najbolj pomemben) naravni vir – podtalnica. Slika sodobnega kmetijstva ni skladna s predstavo o družinskih kmetijah in bolj ali manj idilicnih razmerah v kmetijskem prostoru, ceprav si v Evropi (glej Evropsko krajinsko konvencijo) prizadevajo, da bi preko razlicnih programov zadržali vsaj del tega. Hkrati so na obzorju kmetijska podjetja, ki bodo izrabljala sodobne

tehnološke postopke, ki ne bodo neogibno obremenjevali okolje več, kot jih obremenjujejo današnje tehnologije. Sodobno kmetijstvo bo morda bolj heterogeno, kot je prikazano z razvojno prednostno nalogo, tako v pozitivnih učinkih na okolje, kot v negativnih. Nedvomno bodo največji učinki na socialno strukturo vaških naselij, ki pa zopet ne bo neogibno negativna, ceprav bo pomenilo izgubo nekdanjih življenjskih vzorcev ljudi. Število kmetijskih obratov se bo **moralo** drastično zmanjšati, preostali pa bodo morali povečati velikost. Danes v Zvezni republiki Nemčiji že govorijo o 300 ha velikih kmetijah, ki lahko edino poslujejo rentabilno glede na svetovne cene. Pri posebnih kulturah, na primer v vrtnarstvu, vinogradništvu in sadjarstvu, so te številke nižje, vendar še vedno izredno velike glede na naše slovenske razmere. Politika, ki gre v smeri vecanja posestne strukture, prestrukturiranja v kmetijska podjetja, ima lahko pomemben, morda celo vitalen negativen vpliv tako za samo dejavnost (kmetijstvo), kot za življenje na podeželju. Seveda pa bo proces prestrukturiranja kmetijstva povzročil velike spremembe v fizicnem in družbenem prostoru na podeželju.

Razvojni program tudi izhaja iz okoljsko vprašljive predpostavke, da je ohranjanje poseljenosti in kmetijstva na podeželju pomemben cilj. To ni tako samo po sebi umevno in pozitivno (posledice prestrukturiranja kmetijstva in razvoja podeželja na poseljevanje/lokalno okolje so podrobneje prikazane v matriki o krepitvi skladnega regionalnega razvoja). V globalnem pogledu Evropa obremenjuje naravo, predvsem s kmetijstvom, veliko bolj od drugih kontinentov (v Evropi so 29.4 % vse površine kontinenta obdelovana zemljišča, na svetu le 10.8% - FAO - Production yearbook 1972). Tako imajo ukrepi za razvoj podeželja razlicen ucinek. Na kulturno dediščino in na družbeno okolje na podeželju je ucinek gotovo pozitiven. Na naravo je negativen. Na rabo virov bi ucinke lahko imeli za zmerno negativne. Predpostavljamo, da je racionalnost rabe neobnovljivih virov ob razpršeni poselitvi in razdrobljenih dejavnostih, kakršne označujejo podeželje, manjša (npr. manjše možnosti za javni transport, manj racionalna infrastruktura, večja pozidanost prostora ipd.). Obnovljivi viri ne izgubljajo bistveno svojih kakovosti, ce se vracajo v prvobitnost (na primer zaraščanje kmetijskih zemljišč, gozdov ipd.). Sploh pa je vprašanje, ali so to sploh še viri, ce njihova raba ni ekonomsko racionalna. Drugi viri, kot so vode, rekreacijske privlačnosti, ozracje, pa na kakovosti pridobivajo, ce se prostor vraca k svojemu prvobitnemu stanju.

Razvijanje podeželskega turizma, malih predelovalnih obratov, ohranjanje tradicionalnih obrti, organiziranje prodaje – vaške tržnice, vaški sejmi, trgovine - vse v kontekstu alternativnih dohodkovnih virov, ni posebno obetavna z razvojnega stališča. Sicer nima izrazitejših negativnih učinkov na okolje. Pri tej prioriteti je bolj vprašljiva njena dejanska ekonomska učinkovitost. Dosedanji poskusi imajo sorazmerno zanemarljiv ucinek. V nekaj primerih, ki so uspešnejši, 'kmecki' turizem prehaja v klasično obliko turizma. Posebej kaže poudariti, da ohranjanje dejavnosti, kot so domače obrti, arhaicni običaji ipd., ce naj bodo pomembni tudi ekonomsko, pomenijo 'zamrznenje' socialne slike na podeželju, kar pa je etično vprašljivo. Gre za resen potencialni vpliv na družbeno okolje.

Izdelava razvojnih projektov, iskanje tržnih niš, vzpodbujanje lokalnega prebivalstva k inovativnosti, lokalna razvojna jedra, prilagajanje novim tržnim razmeram, vzpodbujanje lokalne participacije, osveščanje, animacija interesnih skupin je za slovensko podeželje še najbolj obetavna razvojna prioriteta. Pomeni pa ohranjanje poseljenosti in živahnega utripa na podeželju, kar pa najbrž ne bo mogoče v vseh območjih Slovenije uresniti v enaki intenziteti. Ker gre, to predpostavljamo, za sodobne dejavnosti, ki naj bi bile energetsko in snovno manj intenzivne, zato pa bolj intenzivne v pogledu vgrajevanja vrhunskega znanja, pričakujemo manjše obremenjevanje virov in bivalnega okolja. Pac pa bo s takimi dejavnostmi zadržano spontano vračanje narave. Razvojne ukrepe štejem za ustrezne in predpostavljamo, da se bo z diverzifikacijo ekonomskih virov na podeželju tudi okoljevarstvo lažje uveljavilo.

Predlog izboljševalnih ukrepov

Državni razvojni program bi moral razlikovati med razvojem podeželja in kmetijstva. Ni ustrezno enaciti podeželja s kmetijstvom. To sta v vseh pogledih popolnoma različna segmenta, ki se stikata le v dveh točkah. Na podeželju živijo tudi kmetje, ki jih je po oceni okrog 20%. Z vstopanjem v EU bo delež padal (v EU je 2-5% kmetov). Zasedajo (imajo v lasti, obdelujejo) pa kmetje velike površine. Majhen delež v BDP ne opravičuje nesorazmerno velikega ukvarjanja s kmeti. Hkrati pa imamo na podeželju območja, ki so predvidena za zaščito, a jih DRP omenja bolj mimogrede (predvsem v smislu zaščite, ne pa v smislu razvoja). Slovenija lahko brez vseh zadreg "prodaja" naravo.

Nacelno je treba vlogo kmetijstva v Sloveniji razčistiti. Kmetijstvo in gozdarstvo nista zgolj ekonomski dejavnosti. Kmetijstvo ima več vlog (ne gre zgolj za proizvodnjo hrane), ima tudi široke okoljske in socialne implikacije. V okviru kmetijstva si je treba v Sloveniji prizadevati za kakovostne, tradicionalne proizvode.

Razvojne možnosti slovenskega kmetijstva je treba temeljito soociti z njegovim prestrukturiranjem v smeri ekonomske učinkovitosti, ki za Slovenijo ni nujno pozitivno. Neustrezni ukrepi, podobno kot so bili izvedeni v Vipavski dolini, lahko privedejo do preseganja meje obnovljivosti naravnih virov. Kazalo bi zato premisliti o bolj realistično zastavljenih ciljih. Predvsem bi kazalo ustrezno prostorsko cleniti posamezne razvojne programe in podprograme, ker jih tako posplošeno ne bo mogoče uveljaviti v celotnem prostoru. Povrh vsega je treba programe prostorsko uskladiti z drugimi interesi, na primer z varstvom prsti (erozija), podtalnice in površinskih voda. Šele po prostorski opredelitvi je mogoče določene presojati negativne vplive različnih oblik kmetijstva na okolje, poleg negativnih vplivov na podtalnico in na površinske vode tudi na krajinsko kulturno dediščino, na družbene razmere na podeželju, na ohranjanje narave ipd.

Konkretni omilitveni ukrepi v območjih za kmetijsko pridelavo so postavljanje vetrobranskih pasov (rastlinskih, kamnitih) in s tem vzpostavljanje življenskega prostora za avtohtone poljske živali.

Pomembni pozitivni ukrepi bodo ocene vplivov intenzivnega razvoja kmetijstva na zdravje ter vključitev sektorja kmetijstva v prehransko politiko.

Pomembni temelji za odlocanje bi morale biti tudi ocene vplivov intenzivnega razvoja kmetijstva na zdravje. Potrebno bo izpeljati vključitev sektorja kmetijstva v prehransko politiko (po zgledu Severne Karelje, Finska, ki je dosegla spremembo proizvodnih panog kmetijstva in živilskopredelovalne industrije z namenom omogočiti prebivalstvu dostop do malo mastne hrane in (tudi s tem drastično znižala umrljivost zaradi kardiovaskularnih obolenj).

**MATRIKA ZA STRATEŠKO OCENJEVANJE OKOLJSKIH IN ZDRAVSTVENIH VIDIKOV DRP 2001 – 2006
(SPVO)**

<i>Razvojna prednostna naloga: Krepitev skladnega regionalnega razvoja</i>		
<i>Programi: Program razvoja regionalne infrastrukture, Integralni program razvoja mest in podeželja, Varovanje in razvoj naravne in kulturne dediščine, Razvoj institucij civilne družbe na lokalni ravni, Programi varovanja in krepitev zdravja na regionalni ravni</i>		
<i>Operativni ukrepi: vsi v okviru navedenih programov</i>		
Cilji/Kazalci na področju varstva okolja in trajnostnega razvoja	Potencialni negativni vplivi	Pozitivni učinki - komentar
Cim manjša poraba neobnovljivih virov	X ustanavljanje podjetniških con, vpliv in širjenje multinacionalk, selitev umazane in energetske potratne industrije v Slovenijo	4 ustanavljanje svetovalnih centrov, gradnja energetske varnejših porabnikov, ukinjanje energetske potratne industrije, varčna gospodinjstva, bližina zaposlitve/solanja in posledično manj prometa
Poraba obnovljivih virov v obsegu, ki ga dopušča njihova zmožnost obnavljanja		4,N rekreacijski, športni centri
Okoljsko neoporečna raba in ravnanje z nevarnimi snovmi, onesnaženjem in odpadki	X razvoj turizma na podeželju, lokalna prometna infrastruktura	4 regionalna komunalna infrastruktura
Ohranjanje in izboljšanje stanja na področju prosto živčih živali, rastlin, habitatov in krajin	X,N odvisno od varstvenih ukrepov in nadzora	4 vzpostavljanje varovanih območij narave
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti tal in vodnih virov	X,N podjetniške cone, odvisno od varstvenih ukrepov in nadzora	4 vzpostavljanje varovanih območij narave
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti zgodovinske in kulturne dediščine		4 vzdrževanje in upravljanje kulturne dediščine, revitalizacija starih mestnih jeder
Vzdrževanje in izboljšanje kakovosti lokalnega okolja	X lokalna prometna infrastruktura, turizem, podjetniške cone	4 vzdrževanje in upravljanje kulturne dediščine, revitalizacija starih mestnih jeder
Varovanje ozračja (segrevanje svetovnega ozračja)	N	N
Krepitev okoljske ozaveščenosti, izobraževanja in izpopolnjevanja	X premajhen delež sredstev za izobraževanje, strukturalne neskladnosti v izobraževanju	44 vzpostavitev strokovnih zagovornikov - predstavnikov javnega interesa, razvoj institucij civilne družbe – nevladnih in neprofitnih ustanov
Zagotavljanje udeležbe javnosti pri sprejemanju odločitev, ki se nanašajo na trajnostni razvoj	X centralizem, nenadzorovan vpliv domačega in tujega kapitala	44 vzpostavitev strokovnih zagovornikov - predstavnikov javnega interesa, razvoj institucij civilne družbe – nevladnih in neprofitnih ustanov, vključevanje javnosti v odločanje, večja prisotnost vsebin varovanja okolja v šolskih programih
Cilji/Kazalci na področju zdravja in trajnostnega razvoja	Potencialni negativni vplivi	Pozitivni učinki - komentar
Oblikovanje politike varovanja zdravja		4 ce bodo narejene presoje vplivov novih podjetniških con idr. na zdravje
Zmanjševanje razlik v zdravstvenem varstvu in zdravstvenem stanju prebivalcev		44 enakomernejša dostopnost do zdravstvenega sistema
Spreminjanje zdravju škodljivih vzorcev vedenja		44 manj stresnih situacij zaradi manjših razlik
Kakovostno življenjsko okolje		44 komunalna infrastruktura (kanalizacija in čistilne naprave)
Spodbujanje razvoja stroke in izboljšanje kakovosti dela zdravstvene dejavnosti		
Raziskave varovanja zdravja		4 ce bo šlo za medresorsko povezovanje
Legenda: XX – pomemben negativni učinek X – negativni učinek		

44- pomemben prispevek k uresnicevanju ciljev
4 - možen prispevek k uresnicevanju ciljev
N - nevtralen učinek

Splošna opredelitev vplivov – opisna ocena razvojne prednostne naloge

Razvojna prednostna naloga ni okoljsko intenzivna, ima pa posreden vpliv na okolje. Razvoj regionalne infrastrukture ter integralni razvoj mest in podeželja ne sledi določeni viziji, organizirano, ampak gre za (naključen) nabor ukrepov. Tako v zgradbi infrastrukture manjkajo povezave med socialno komponento, zdravstvom, izobraževanjem, raziskovanjem, svetovanjem, civilno družbo, itd. Predvsem pa manjka vizija kaj bomo kot Slovenija delali, to je kakšna bo bodočnost gospodarstva Slovenije v naslednjih desetletjih! (Kaj sta naredili v zadnjih desetletjih Irska in Finska). Taka vizija, ce je dobro izbrana in pravilno oblikovana, lahko razreši ekonomske in okoljske probleme khrati! Naj ilustriramo s primerom: Čeprav DRP predvideva ohranjanje sedanjega vzorca kmetijstva lahko zaradi posledic vključitve v EU pričakujemo združevanje kmetij v Sloveniji. To pomeni, da bo kmetov vedno manj. Kaj bodo potem delali drugi prebivalci ruralnih območij? Ali se bodo izseljevali s podeželja v mesta? Ali se bodo vozili v službo v mesta? Menimo, da niti eno, niti drugo ni najboljšo, tudi z okoljskega vidika. Ali bi lahko imelo nekmečko prebivalstvo na podeželju službo doma? Morda, ce bi npr. v Goriških Brdih (ki imajo ogromen vinogradniški in sadjarski potencial, ki bi ga bilo škoda ne izrabljati!) našli za mlado generacijo kako vizijo »lahkega« gospodarstva, temeljecega na pameti, brez izrazitih materialnih tokov, z malo rabe energije, brez vplivov na zdravje, itn.! Zakaj naj bi bil za podeželje primeren samo turizem? V tej povezavi je tudi treba jasneje opredeliti mesto in podeželja ter v kontekstu decentralizacije imeti loc nice med urbanih centri in regijami (vsekakor ne gre zgolj za "ljubljsko urbano regijo" in "preostalo" ali zahodno in vzhodno Slovenijo). Vsekakor bi bilo potrebno uskladiti politike vseh resorjev, ce naj bi prišlo do realizacije teh idej.

DRP podaja dobro izhodišče, da naravna in kulturna dediščina lahko postane podlaga za aktiviranje mladih, vseživljenjsko učenje, mednarodno sodelovanje, ipd. Ni pa razvidno iz DRP, kako bo financno podprl predvidene ukrepe.

Predlog izboljševalnih ukrepov:

Za izboljšanje učinkovitosti sodelovanja javnosti predlagamo konkretizacijo razvoja institucij civilne družbe. Pomembna je podpora (strokovna, materialna, prostorska, finančna) za delovanje na lokalni, regionalni, nacionalni in mednarodni ravni. Okoljske NVO že imajo program prednostnih dejavnosti. Vzpostavljeno je partnerstvo z upravo (MOP) s hkratnim ohranjanjem samostojnosti: poudarjen je koncept dobre prakse. Manjkajo konkretni mehanizmi udeležbe NVO pri izvajanju ukrepov in integriranje v celostno ravnanje.

Zelo pomembno je, da se tudi na regionalni in lokalni ravni vzpostavi medresorsko sodelovanje, da so torej v pripravo in izvajanje vseh regionalnih razvojnih nacrto vključeni tudi programi varovanja in krepitev zdravja.

4.2. Povzetek ugotovitev

Glavne ugotovitve za posamezne prednostne naloge DRP 2001-2006 z vidika vplivov na okolje in zdravje so:

a) Spodbujanje podjetniškega sektorja in konkurenčnosti

Razvojna prednostna naloga je posredno pomembna z vidika okolja in zdravja. Prinese lahko tako izboljševanje – znanje za razvoj, kot poslabševanje – nekontrolirano spodbujanje podjetništva in izkoriščanje podjetniških priložnosti.

Ugotovitev DRP, da so v Sloveniji visoki socialni prispevki slabost, ocenjujemo kot neustrezno izhodišče za določene ukrepe. Namrec, na socialne prispevke so dolgoročno vezane številne dejavnosti, tudi preventivno zdravstvo, zato bi bilo neselektivno zmanjševanje prispevkov škodljivo. Manjka jasna, izdelana vizija državne demografske politike z določenimi cilji in ukrepi kot so npr. davčne olajšave za družine z več otroki pri oblačilih, šolanju, nakupu avtomobila, stanovanja, dohodnini, pokojninskem zavarovanju ipd., možnosti krajšega delovnega časa za matere z majhnimi otroki, itd.

Podjetništvo bi moralo vzpodbuditi izboljševanje bivalnega okolja, gradnjo infrastrukture, skrb za blaginjo ljudi, raziskave, dostopnost do zdravstvenih storitev, kar bi imelo dolgoročno velike pozitivne vplive. Pomembno je čimprej vpeljati ocenjevanje vplivov dejavnosti na zdravje in temu ustrezno izpopolniti izobraževanje. Uveljaviti je treba učinkovitejši inšpekcijski nadzor nad vsemi vrstami proizvodnje in storitev.

Gledano v celoti imajo predlagani ukrepi pozitiven vpliv.

b) Znanje, razvoj cloveških virov in zaposlovanje

Razvojna prednostna naloga je posredno in neposredno pomembna z vidika okolja in zdravja. Menimo, da znanje vsestransko pozitivno vpliva na okolje, tako z vidika zavedanja okoljske ogroženosti, vednosti o tem, kako razreševati okoljske probleme in oblikovanjem socialnih in tehnoloških rešitev.

Znanje ključno povezuje vse prednostne naloge DRP. V klasičnem produkcijskem krogu je znanje osnova da ljudje (cloveški viri) delajo (zaposlitev) in ustvarjajo dodano vrednost. Na nacerlni ravni so izhodišča jasna in vsem sprejemljiva. Implementacija pa pomeni vzpostavlanje mrež izobraževanja (formalnega in neformalnega), motivacije podjetnikov za usposabljanje zaposlenih, (samo)inicativnost zaposlenih, da si izboljšajo svoj položaj na trgu delovne sile.

Z boljšim znanjem je pričakovati zboljšanje tudi pri zagotavljanju zdravstvenih ciljev. To velja ob pričakovani večji prosvetljenosti, prenosu pozitivnih izkušenj iz tujine, zdravstvenih vzgojnih programih, skrbi za najbolj občutljive populacije in invalide, ki bo izboljšala mentalno zdravje in zmanjšala pojavlanje zdravju škodljivih vzorcev vedenja, intenzivnejših raziskavah, itd..

Pomembno bo zagotoviti resnicno regionalno enakomerno aktivnost vseh programov, ki bi seveda najhitreje in najlažje zaživel v vecjih mestih (dostopnost kadrov, opreme in denarja). V nasprotnem primeru bodo ti programi še poglobili razlike med regijami na vseh nivojih (tudi na nivoju zdravja) in tako še povečali prepad med bogatimi in revnimi v naši družbi.

c) Ekonomska infrastruktura in kakovost bivanja

Prednostna naloga ima velik pomen za okolje. Med programi so na prvem mestu promet, sanacija dosedanjih težav (vode, odpadki), nacrtno uvajanje skrbi za okolje v vseh segmentih družbe, energetika. Kot pomembno pomanjkljivost DRP vidimo to, da ni državne vizije o prometu nasploh. Manimo, da bi bilo ustrezno vzpodbujati javni promet in premreženje načinov transporta. Manjka npr. razvojni cilj izboljšati javni potniški promet tako, da bi se zmanjšal trend naraščanja notranjega prometa po cestah. Tak in podobni cilji in ukrepi bi prispevali k boljšemu zraku lokalno in k manjšim emisijam toplogrednih plinov (globalno).

Razvojni program Energetika omenja oziroma predvideva številne manjše in večje investicije ter vzpodbude. Manjka pa konkretnjša ocena, koliko bodo ti neto prispevali k zahtevam o 8% zmanjšanju emisij po Kiotskem protokolu? Povprečna poraba energije na prebivalca je v Sloveniji komaj za 13 % nižja od povprečja v EU, vendar pa je energetska intenzivnost (energija/BDP) v Sloveniji dvakrat večja.

Za izrabo lesne biomase v Sloveniji so možnosti, vendar se je treba osredotocati na porabo odpadnega lesa. V tem oziru DRP ni usklajen, saj v poglavju o okolju – odpadkih ne omenja ukrepov za zbiranje in izkoriščanje odpadnega lesa.

Tudi vetrne in hidro elektrarne niso vedno brez vplivov na okolje, zato je treba pozorno presojati lokalne vplive. Pri tem se je treba opirati na prostorsko planiranje in politiko lociranja objektov, ker ta preprečuje uničenje naravnih dobrin/vrednot.

Ves program Ravnanje z odpadki je naravnano v ravnanje, za to navaja več oblik in načinov (sortiranje, ločevanje, ustanavljanje centrov za ravnanje z odpadki - CERO), ni pa konkretnih ukrepov za zmanjševanje nastajanja odpadkov!

Politika gradnje stanovanj bi morala upoštevati razmerje med številom lastnih in najemnih stanovanj 88 % : 12 %, kar pomeni pospeševanje trga z nepremicninami, zagotavljanje komunalno opremljenih zazidljivih parcel, kreditiranje, podpiranje energetske učinkovite gradnje, pospeševanje neformalne oblike usposabljanja samograditeljev, spodbujanje samostojnih cistilnih naprav do 5 (10) hiš na podeželju, usmerjanje v gradnjo stanovanj na območja z dobro in ceneno oskrbo z pitno vodo, spodbujanje in pospeševanje uporabe kapnice za tehnološko vodo, vzpotavljanje sistema dvojnih cevi (pitna in tehnološka voda) v stanovanjih in industriji (tehnološka je kapnica, primerna za pranje perila, splakovanje stranišč, zalivanje vrta, pranje avtomobilov).

Pri izvedbi konkretnih posegov v prostor je treba prepričati prevlado parcialnih interesov – omogočiti je treba udeležbo vseh družbenih skupin od samega začetka postopka in doseči soglasje vseh udeležencev, vključno z NVO oziroma civilno družbo. Obstojeca zakonodaja omogoča udeležbo javnosti pri odločanju o posegih v prostor, vendar je bila doslej ta možnost v določenih primerih premalo izkoriščena. Okrepiti je treba obveščanje javnosti o pravno podprtih možnostih njenega vključevanja v postopke.

Pomembno je preučiti vpliv novih tehnologij predelave odpadkov, energetike, prometa idr. na zdravje in s tem seznaniti javnost.

Nujno je zagotoviti medsektorsko sodelovanje.

d) Prestrukturiranje kmetijstva in razvoj podeželja

Razvojna prednostna naloga nagiba k idealiziranju dejanskih možnosti za prestrukturiranje kmetijstva v Sloveniji. Po eni strani Slovenija nima pravih možnosti za sodobne pridelovalne postopke – omejene so na nekaj aluvialnih ravnih, po drugi pa se v kmetijskih območjih pojavlja pomemben (in v prihodnje morda najbolj pomemben) naravni vir – podtalnica. Slika sodobnega kmetijstva ni skladna s predstavo o družinskih kmetijah in bolj ali manj idilicnih razmerah v kmetijskem prostoru, ceprav si v Evropi prizadevajo, da bi preko različnih programov zadržali vsaj del tega. Hkrati so na obzorju kmetijska podjetja, ki bodo izrabljala sodobne tehnološke postopke, ki ne bodo neogibno obremenjevali okolje vec, kot jih obremenjujejo današnje tehnologije. Sodobno kmetijstvo bo morda bolj heterogeno, kot je prikazano z razvojno prednostno nalogo, tako v pozitivnih učinkih na okolje, kot v negativnih. Nedvomno bodo največji učinki na socialno strukturo vaških naselij, ki pa zopet ne bo neogibno negativna, ceprav bo pomenilo izgubo nekdanjih življenjskih vzorcev ljudi.

Razvojni projekti, kot so iskanje tržnih niš, vzpodbujanje lokalnega prebivalstva k inovativnosti, lokalna razvojna jedra, prilagajanje novim tržnim razmeram, vzpodbujanje lokalne participacije, osveščanje, animacija interesnih skupin je za slovensko podeželje še najbolj obetavna razvojna prioriteta. Pomeni ohranjanje poseljenosti in živahnega utripa na podeželju, kar pa najbrž ne bo mogoče v vseh območjih Slovenije uresniciti v enaki meri. Ker gre , to predpostavljamo, za sodobne dejavnosti, ki naj bi bile energetsko in snovno manj intenzivne, zato pa bolj intenzivne v pogledu vgrajevanja vrhunskega znanja, pričakujemo manjše obremenjevanje virov in bivalnega okolja. Pac pa bo s takimi dejavnostmi zadržano spontano vračanje narave.

Državni razvojni program bi moral razlikovati med razvojem podeželja in kmetijstva. Ni ustrezno enaciti podeželja s kmetijstvom. To sta v vseh pogledih popolnoma različna segmenta. Majhen delež v BDP ne opravičuje nesorazmerno velikega ukvarjanja s kmeti.

Nacelno je treba vlogo kmetijstva v Sloveniji razcistiti. Kmetijstvo in gozdarstvo nista zgolj ekonomski dejavnosti. Kmetijstvo ima vec vlog (ne gre zgolj za proizvodnjo hrane), ima tudi široke okoljske in socialne implikacije. V okviru kmetijstva si je treba v Sloveniji prizadevati za kakovostne, tradicionalne proizvode.

Razvojne možnosti slovenskega kmetijstva je treba temeljito soociti z njegovim prestrukturiranjem v smeri ekonomske učinkovitosti, ki za Slovenijo ni nujno pozitivno. Neustrezni ukrepi, podobno kot so bili izvedeni v Vipavski dolini, lahko privedejo do preseganja meje obnovljivosti naravnih virov. Kazalo bi zato premisliti o bolj realistično zastavljenih ciljih. Predvsem bi kazalo ustrezno prostorsko cleniti posamezne razvojne programe in podprograme, ker jih tako posplošeno ne bo mogoče uveljaviti v celotnem prostoru. Povrhu vsega je treba programe prostorsko uskladiti z drugimi interesi, na primer z varstvom prsti (erozija), podtalnice in površinskih voda. Šele po prostorski opredelitvi je mogoče določene presojeati negativne vplive različnih oblik kmetijstva na okolje, poleg negativnih vplivov na podtalnico in na površinske vode tudi na krajinsko kulturno dediščino, na družbene razmere na podeželju, na ohranjanje narave ipd.

Konkretni omilitveni ukrepi v območjih za kmetijsko pridelavo so postavljanje vetrobranskih pasov (rastlinskih, kamnitih) in s tem vzpostavljanje življenjskega prostora za avtohtone poljske živali.

Pomembni pozitivni ukrepi bodo ocene vplivov intenzivnega razvoja kmetijstva na zdravje ter vključitev sektorja kmetijstva v prehransko politiko.

Pomembni temelji za odlocanje bi morale biti tudi ocene vplivov intenzivnega razvoja kmetijstva na zdravje. Potrebno bo izpeljati vključitev sektorja kmetijstva v prehransko politiko (po zgledu Severne Karelje, Finska, ki je dosegla spremembo proizvodnih panog kmetijstva in živilskopredelovalne

industrije z namenom omogočiti prebivalstvu dostop do malo mastne hrane in (tudi s tem drastično znižala umrljivost zaradi kardiovaskularnih obolenj).

e) Krepitev skladnega regionalnega razvoja

Razvojna prednostna naloga ni okoljsko intenzivna, ima pa posreden vpliv na okolje in zdravje. Razvoj regionalne infrastrukture ter integralni razvoj mest in podeželja ne sledi določeni viziji, organizirano, ampak gre za (naključen) nabor ukrepov. Tako v zgradbi infrastrukture manjkajo povezave med socialno komponento, zdravstvom, izobraževanjem, raziskovanjem, svetovanjem, civilno družbo, itd. Predvsem pa manjka vizija kaj bomo kot Slovenija delali, to je kakšna bo bodočnost gospodarstva Slovenije v naslednjih desetletjih! Vsekakor bo potrebno uskladiti politike vseh resorjev, ce naj bi prišlo do realizacije idej.

Za izboljšanje učinkovitosti sodelovanja javnosti predlagamo konkretizacijo razvoja institucij civilne družbe. Pomanjkljiva je podpora (strokovna, materialna, prostorska, finančna) za delovanje na lokalni, regionalni, nacionalni in mednarodni ravni. Okoljske NVO že imajo program prednostnih dejavnosti. Vzpostavljeno je partnerstvo z upravo (MOP) s hkratnim ohranjanjem samostojnosti: poudarjen je koncept dobre prakse. Manjkajo konkretni mehanizmi udeležbe NVO pri izvajanju ukrepov in integriranje v celostno ravnanje.

Zelo pomembno je, da se tudi na regionalni in lokalni ravni vzpostavi medresorsko sodelovanje, da so torej v pripravo in izvajanje vseh regionalnih razvojnih nacrto vključeni tudi programi varovanja in krepitve zdravja.

5. PREDLOGI IN PRIPOROČILA

Presoja vplivov DRP na okolje in zdravje se opira na ocenjevanje, koliko DRP sledi ciljem trajnostnega razvoja ter zdravja kot jih določajo politike EU, WHO, Strategija gospodarskega razvoja Slovenije, Nacionalni program varstva okolja in Nacionalni program varstva zdravja. Če posamezni ukrepi DRP prispevajo k uresničevanju teh ciljev je ocena pozitivna, ce ne, pa negativna ali nevtralna. Skupna ocena je, da bodo programi v okviru DRP prispevali k uresničevanju ciljev, to je, da bodo doprinesli k razvoju in povečanju blaginje slovenske družbe. Seveda pa je potreben skrben nadzor nad izvajanjem DRP ter upoštevanje opozoril in pripomb, ki so dane v okviru ocen.

DRP 2001-2006 naj bi sledil in operacionaliziral določilnice SGRS glede trajnostnega razvoja. To je razvidno iz utemeljitev, ki so zapisane v dokumentu na več mestih, vendar je odločenost, da se konsistentno postopa v tej smeri po naši oceni premalo konkretizirana v okviru prednostnih nalog, programov in operativnih ukrepov. Razlog za to je lahko tudi neizkušenost in razdrobljenost dela na pripravi DRP. Administrativne hibe je možno in nujno odpraviti v nadaljnjih izpopolnitvah dokumenta. Morebitno potrebo po reviziji prednostnih nalog pa bodo pokazale še nadaljne presoje, ki bodo potekale ves čas izvajanja DRP. Kot glavno pomanjkljivost DRP ocenjujemo skopo analizo alternativ kot oporo za izbor prednostnih nalog.

Predlagamo, da se v prihodnjih obravnavah razvoja Slovenije bolj upoštevajo glavne značilnosti trajnostnega razvoja, to je uravnoteženost gospodarske, socialne in okoljske sestavine blaginje. Med osnovnimi usmeritvami v trajnostni razvoj naj bodo vzpodbujanje uporabe obnovljivih virov energije in surovin; odprava starih bremen, ki ovirajo gospodarski razvoj; vzpodbujanje inovativnosti v storitvah in proizvodnji okoljsko sprejemljivejših izdelkov; pomoč gospodarskim dejavnostim, ki pri obratovanju ne povzročajo velikih obremenitev okolja; podpora okoljsko sprejemljivejšim oblikam transporta; zmanjšanju

potreb po potovanjih in podpora javnega transporta; uporaba informacijske tehnologije pri uveljavljanju trajnostnega razvoja; ozaveščanje potrošnikov ter prostorsko nacrtovanje, ki bo zmanjševalo negativne vplive na okolje.

Konkretnejši predlogi za nadaljnje delo na DRP 2001-2006 so:

1. Odprava pomanjkljivosti DRP. To se predvsem nanaša na naslednje:
 - okoljske in zdravstvene vidike povezati s prednostnimi nalogami/razvojnimi ukrepi
 - različice prikazati/utemeljiti z vidika okolja in zdravja
 - okoljsko in zdravstveno relevantne ukrepe analizirati s finančnega vidika (izvedljivost).
2. Sintetizirati številne pripombe in predloge v zvezi z DRP in SPVO, ki so jih posredovali predstavniki javnosti, NVO in strokovnih institucij. Pricakujejo se odzivi na DRP tudi socialnih partnerjev (sindikatoev).
3. Novelirati SPVO skladno z novelcijo DRP.
4. Izdelati SPVO za prve regionalne razvojne programe.
5. Pripraviti uredbo o SPVO, s katero bi določili vloge udeležencev in njihove obveznosti.
6. Izvesti upravni del SPVO/razjasniti vlogo MOP

6. POROČILO O SODELOVANJU JAVNOSTI PRI PRIPRAVI PRESOJE OKOLJSKIH IN ZDRAVSTVENIH VIDIKOV DRP 2001-2006

Splošna izhodišča

Strategija, ki je bila uporabljena pri vključitvi zainteresirane javnosti v pripravo ocene okoljskih vidikov DRP 2001-2006, temelji na nacelih Konvencije o dostopu do informacij, sodelovanju javnosti pri odločanju in dostopnosti varstva pravic (Aarhuške konvencije), direktive EU o presoji vplivov planov in programov na okolje, Protokola o strateških presojah vplivov na okolje, Zakona o varstvu okolja ter na spoznanjih in izkušnjah, ki so bile pridobljene pri izdelavi strateške presoje vplivov na okolje za Predhodni državni razvojni program 2000-2002.

Zaradi visoke stopnje zahtevnosti naloge se je postavilo vprašanje kompetentnosti vključevanja posameznih segmentov javnosti. Tudi omejeni časovni okvirji za izvedbo naloge so narekovali pragmatičnost pri izboru ciljnih javnosti, saj zahteva komuniciranje med strokovno in splošno javnostjo daljše in dobro nacrtovane postopke.

Obveščenenost in možnost izražanja mnenj pri pripravi ocene okoljskih in zdravstvenih vidikov DRP sta bili odprti in dostopni vsem zainteresiranim, vendar pa so bili neposredno vabljeni le predstavniki socialnih partnerjev, organizacij civilne družbe in regionalnih / lokalnih skupnosti in RRA, ki se (na podlagi dosedanjih izkušenj) lahko hitro in kreativno vključijo v proces in prispevajo k oblikovanju verodostojne, utemeljene ocene.

Nacrt za vključitev javnosti v pripravo ocene okoljskih in zdravstvenih vidikov DRP 2001-2006

Med prvimi dejavnostmi pri izvedbi naloge je bil pripravljen osnutek Nacrta za sodelovanje javnosti pri pripravi ocene okoljskih in zdravstvenih vidikov DRP 2001-2006 (*Priloga 1*), ki je bil usklajen z vodstvom Agencije RS za regionalni razvoj in koordinatorjem strokovnega jedra (*Priloga 2*), ki je zadolženo za pripravo ocene okoljskih vidikov DRP. Nacrt je med drugim predstavil:

- osnovna mednarodna in nacionalna izhodišča,
- cilje sodelovanja javnosti,
- ciljne skupine,

- predvidene naine obveščanja in povabil javnosti,
- naine vkljucevanja javnosti in
- obravnave prispelih pripomb in mnenj.

Nacrt je predvidel tudi izdelavo porocila o rezultatih in ucinkih sodelovanja javnosti.

Obveščanje in povabila javnosti

Obveščanje javnosti je obsegalo dve ravni:

- obveščanje splošne javnosti (clanek za medije, razposlan na STA in 30 vecjim medijem – *Priloga 3*),
- neposredno obveščanje in vabila predstavnikov ciljnih skupin (osnovna informacija in vabilo k sodelovanju sta bila razposlana na vec kot 500 el. naslovov: 110 okoljskim nevladnim organizacijam, 10 vecjim sindikatom, 100 predstavnikom državnih institucij, ministrstev in državnega sveta ter okrog 300 predstavnikom raziskovalnih organizacij in podjetij, medijem ter posameznikom, ki delujejo na okoljskem podroccju).

Izdelan je bil tudi informativni list v 1000 izvodih (*Priloga 4*), ki je bil javnosti distribuiran na naslednjih naslovih: Evropa center, vse Regionalne razvojne agencije, ARR, Ministrstvo za okolje in prostor, Državni zbor, Služba vlade za evropske zadeve, Urad za informiranje.

Sporotnemu zagotavljanju informacij je namenjena posebna spletna stran, ter kontaktne osebe v treh institucijah: REC-u, Agenciji RS za regionalni razvoj in Institutu Jožef Stefan.

K sodelovanju so bili neposredno vabljeni:

- predstavniki okoljskih nevladnih organizacij, predvsem tistih, katerih dejavnosti so usmerjene v trajnostni razvoj,
- koordinatorji okoljskih in prostorskih vsebin v Regionalnih razvojnih programih (predstavniki in sodelavci Regionalnih razvojnih agencij, predsedniki Programskih odborov),
- clani Nacionalnega Sveta za trajnostni razvoj, clani Usklajevalnega odbora,
- predstavniki desetih vecjih sindikatov,
- predstavniki lokalnih skupnosti.

Možnosti sodelovanja so bile odprte tudi za vse ostale zainteresirane.

Cilji sodelovanja javnosti v okviru priprave ocene okoljskih in zdravstvenih vidikov DRP 2001-2006

Cilji so bili:

- sodelovanje pri splošni oceni okoljskih in zdravstvenih vidikov DRP,
- sodelovanje pri izdelavi matrik interakcij med prednostnimi sklopi DRP in cilji/interesi varstva zdravja in okolja,
- analiza alternativ in sinteza ugotovitev,
- sooblikovanje koncnega porocila.

Elementi ocene DRP 2001-2006 obsegajo izdelavo matrik interakcij med razvojnimi prednostnimi nalogami in trajnostnimi cilji za varstvo okolja in zdravja. Matrike so zgrajene tako, da posamezna obravnava dejavnost, sektor, razvojno pobudo ali nalogo in ne sestavine okolja. Pomembno je pregledati nabor vseh pobud, predlogov in ciljev DRP ter iz njega izbrati tiste, ki se kažejo kot pomemben vir vplivov. Ker izhodiščne matrike pripravljajo strokovnjaki s svojega strokovnega vidika, je nujna

naknadana širša razprava o ugotovitvah. Na ta način se izdelajo skupne matrike, ki zagotavljajo ocenjevanje na bolj generalni, to je strateški ravni. Da se pri tem ne bi "izgubile" konkretnije presoje posameznih strokovnjakov, jih je treba ohraniti v matriki z ustreznimi opombami.

Sodelovanje javnosti v okviru naloge je bilo zagotovljeno na treh ravneh:

- prva raven: široka javnost je bila obveščena, odprte so bile možnosti splošnega komentiranja, vendar javnost aktivno ni sodelovala pri pripravi ocene (ni bila zainteresirana za aktivno udeležbo),
- druga raven: širša skupina se je vključila v komentiranje dokumenta kot celote,
- tretja raven: ožja skupina je sodelovala pri izdelovanju in usklajevanju posameznih ter skupnih interakcijskih matrik.

Odziv zainteresirane javnosti, struktura družbenih skupin

Na vabilo se je za različne ravni sodelovanja odzvalo skupno 26 predstavnikov različnih organizacij in zainteresiranih posameznikov, od katerih je:

- 6 predstavljalo nevladno organizacijo,
- 13 strokovno institucijo,
- 5 Regionalno razvojno agencijo,
- 1 lokalne oblasti,
- 1 zainteresirane posameznike.

Med zainteresiranimi za sodelovanje izmed povabljenih ciljnih skupin ni bilo samo predstavnika sindikatov. Vzpostavljeni so bili dodatni pogovori, da bi vzpodbudili sodelovanje. Med razlogi za neudeležbo so sindikati navedli pomanjkanje strokovnjakov s tega področja v vrstah sindikatov in pomanjkanje časa.

Potek sodelovanja javnosti pri pripravi ocene okoljskih vidikov DRP 2001-2006

Prvi pripravljalni sestanek

V petek, 14. septembra 2001 je potekal prvi pripravljalni sestanek za sodelovanje javnosti pri pripravi ocene okoljskih in zdravstvenih vidikov Državnega razvojnega programa 2001-2006. Udeleženci sestanka so bili člani nevladnih organizacij oz. strokovnih institucij, ki so se odzvali na vabilo in izrazili pripravljenost za **sodelovanje na 3. ravni - pri izdelavi interakcijskih matrik**

- Bojan Žnidaršič, Vitra Cerknica, član Nacionalnega sveta za trajnostni razvoj,
- dr. Branko Vreš, ZRC SAZU, Biološki inštitut,
- Vojko Bernard, Gorenjsko ekološko združenje in
- Bogdan Macarol, Limnos, tudi član Društva ekologov Slovenije
- naknadno sta se skupini pridružila še dr. Miha Janc, Ribiška zveza Slovenije in dr. Mihaela Cerne.

Namen sestanka, ki ga je vodil koordinator strokovnega jedra dr. Branko Kontić (Institut Jožef Stefan), je bil udeležence podrobneje seznaniti s potekom priprave ocene okoljskih in zdravstvenih vidikov DRP, z doslej opravljenim delom in z možnostmi in načini sodelovanja zainteresiranih na skupnih delavnicah, na katerih bodo člani ožjega strokovnega jedra in zainteresirani predstavniki javnosti skupno izdelovali interakcijske matrike za oceno ustreznosti prednostnih sklopov DRP s stališča okolja in zdravja.

Obrazložena sta bila tudi metoda izdelave interakcijskih matrik in način dela:

Po predstavitvi in razpravi o metodi dela so udeleženci sestanka izrazili pripravljenost za sodelovanje na prvi skupni delavnici za izdelavo matrik, 25. septembra 2001, obvezali pa so se tudi individualno izdelati matrike za tista področja, ki jih strokovno obvladajo.

V okviru naloge so za poglobljeno delo na izdelavi matrik in za potne stroške sodelujocih predstavnikov javnosti (predvsem članov nevladnih organizacij) predvidena finančna nadomestila, ki se bodo razdelila na podlagi dejansko opravljenega dela in natančnejšega dogovora s sodelujocimi.

Delavnica razširjene strokovne skupine za izdelavo interakcijskih matrik

25. septembra 2001 je v prostorih Instituta Jožef Stefan potekala skupna delavnica članov ožjega strokovnega jedra, ki je zadolženo za izdelavo ocene okoljskih vidikov DRP in člani skupine, ki se je prijavila k sodelovanju. Namen delavnice je bil dokončno oblikovati okoljske in zdravstvene cilje, ki jih bo skupina uporabila kot osnovo za matrike in izdelava skupnih matrik.

Na delavnici je bila izdelana skupna matrika za prednostno nalogo Ekonomska infrastruktura in kakovost bivanja, program Energetika, oblikovan pa je bil tudi dogovor o nadaljnjem delu: do naslednje delavnice, ki bo 11. oktobra 2001, bodo člani ožjega strokovnega jedra in člani razširjene delovne skupine poslali posamično izdelane matrike, ki jih bo koordinator skupine dr. Branko Kontić združil. Skupna matrika bo izdelana na podlagi širše razprave udeležencev delavnice.

Drugi pripravljalni sestanek

V četrtek 4. oktobra 2001 je v Centru Evropa potekala druga pripravljalna delavnica za sodelovanje javnosti pri pripravi ocene okoljskih vidikov Državnega razvojnega programa 2001-2006. Namenjena je bila skupini zainteresiranih za **sodelovanje na t.i. drugi ravni – pri razpravi o okoljskih in zdravstvenih vidikih DRP in pripravi recenzije dokumenta**. Tej skupini pa so se pridružili tudi posamezniki, ki so se na vabilo k sodelovanju odzvali kasneje kot prva skupina, so pa pripravljeni sodelovati tudi pri izdelavi interakcijskih matrik (na tretji ravni sodelovanja).

Med udeleženci drugega pripravljalnega sestanka so bili:

- Duška Czurda, Inštitut za ekološki inženiring, Maribor,
- Liviana Borko, zainteresirana javnost,
- Mojmir Konic, Regionalna razvojna agencija Severne primorske,
- Maja Bavdaž – Solce, DEA klub,
- Vanda Mezgec, Občina Nova Gorica,
- Evgen Janet, Zavod za zdravstveno varstvo Ravne na Koroškem,
- Leonida Šot Pavlovic, Aquarius d.o.o..
- Judita Gosar, Zavod Naš laz,
- Andreja Ferreira, Gozdarski inštitut Slovenije,
- Nevenka Ferfila, Visoka šola za zdravstvo.

Interes za sodelovanje je izrazilo še 10 predstavnikov različnih institucij in zainteresiranih posameznikov:

- Stevo Šcavnicar, Razvojna agencija RAGOR,
- Mag. Slavko Lapajne, Zavod za zdravstveno nvarstvo Maribor, IVO,
- Agnes Šoemen Joksic, Zavod za zdravstveno varstvo Koper,
- Alenka Pribakovic Borštnik, Slovenski inštitut za kakovost in meroslovje,
- Darja Boštjancic, Ministrstvo za zdravstvo,

- Irma Potocnik,
- Vida Butina
- Anton Komat,
- Giuliano Nemarnik,
- Jelena Aleksic.

Zaključni delavnici in priprava osnutka ocene okoljskih vidikov

Med nadaljnimi srečanji so bili izpeljani še delavnici 11. oktobra in 15. Oktobra. Obe delavnici sta bili namenjeni nadaljevanju dela na izdelavi interakcijskih matrik in zbiranju komentarjev in pobud na DRP. Na osnovah delavnic je bil pripravljen osnutek ocene okoljskih vidikov in postavljen na spletno stran. Vsi sodelujoči so bili o tem obveščeni ter povabljeni h komentiranju ocene. Povratni komentarji so bili obravnavani in ustrezno upoštevani ter objavljeni na spletni strani. (Nekaj komentarjev je priloženih v Prilogi 5).

Dosedanji rezultati in učinki sodelovanja javnosti pri pripravi ocene okoljskih vidikov DRP 2001-2006

Zainteresirani predstavniki javnosti, ki so sodelovali pri pripravi ocene, so z izdelavo individualnih matrik in pripomb na oceno okoljskih vidikov pomembno sooblikovali razprave, prispevali k preciščevanju ocene in jasnejšim formulacijam ter na ta način pomembno prispevali h končni oceni. Casovne omejitve izvedbe naloge so onemogocile še detajlnejše razprave v nekaj primerih, kjer so bila glede na različna stališča, mnenja locena. Prav zato in kot podlaga za kasnejše upoštevanje, so bile vse pripombe z dovoljenjem avtorjev postavljene na spletno stran in tvorijo osnovo za nadaljnje delo pri pripravi DRP 2001-2006.

Upoštevajoc zahtevano stopnjo strokovnosti za sodelovanje pri izdelavi ocene okoljskih vidikov DRP in izdelave interakcijskih matrik, upoštevajoc slabo razvito tradicijo sodelovanja javnosti v teh postopkih v Sloveniji ter pomanjkanje tovrstnih izkušenj, lahko sodelovanje javnosti v tej nalogi označimo kot uspešno. Velika večina sodelujočih je aktivno in konstruktivno prispevala k vsebini ocene okoljskih vidikov DRP.

Po drugi strani pa je izvajalce naloge presenetil premajhen odziv medijev. Večinoma le-ti namrec niso povzeli clanka o sodelovanju javnosti pri pripravi DRP 2001-2006, ki so ga na osnovi besedila izvajalcev naloge priredili v STA. Ob zaključku naloge bosta v dogovoru z uredniki vecjih medijev pripravljena dva clanka, eden s strani izvajalcev naloge, drugi s strani udeleženca zainteresirane javnosti.

Kljub pomaljkljivostim in oviram je ta izkušnja brez dvoma pomenila pomemben korak naprej pri utrjevanju partnerstev države in civilne družbe, regijskih akterjev in socialnih partnerjev, pomemben korak k nadaljnem razvoju politike države na področju vkljucevanja javnosti v postopke oblikovanja programov, planov in politik, ter prispevek k višji kakovosti programa in vecje zavzetosti za njegovo uresnicevanje.

ARR je z odločitvijo za izvedbo presoje okoljskih vidikov DRP 2001-2006 omogocila tudi nadaljnji korak pri pridobivanju izkušenj na področju strateške presoje vplivov na okolje in s tem pridružitve Slovenije tistim državam, v katerih ti procesi potekajo, izmenjavi izkušenj z njimi in oblikovanje primerjalnih prihodnjih usmeritev.

7. VIRI

- [1] B.Kontic et.al: Trajnostno regionalno razvojno nacrtovanje, Zbornik rezultatov projekta, Regionalni center za okolje za srednjo in vzhodno Evropo, Ljubljana, 2000, ISBN 961-90150-2-9
- [2] Vkljucevanje zdravstvenih vidikov v strateške presoje vplivov na okolje 1.Faza: Formiranje multidisciplinarne ekspertske skupine, Metoda dela, Institut "Jožef Stefan" in Zavod za zdravstveno varstvo Ljubljana, IJS-DP- 8439, julij 2001
- [3] J.Marušič: Strokovne podlage za izdelavo predpisa o podrobnejši vsebini in metodologiji za izdelavo študije za celovito presojo vplivov na okolje, Gradivo za razpravo, Inštitut za krajinsko arhitekturo, Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, 18.1.1994
- [4] R.Therivel, E.Wilson, S.Thompson, D.Heany and D.Pitchard: Strategic Environmental Assessment, Earthscan, London, 1992
- [5] R.Therivel, M.R. Partidario: The practice of Strategic Environmental Assessment, Earthscan, London, 1996
- [6] M.R. Partidario, R. Clark: Perspectives on Strategic Environmental Assessment, Lewis Publishers, London, 2000
- [7] J.Marušič et. al: Strokovne podlage za določitev vsebine in metodologije izdelave študij ranljivosti okolja, Katedra za krajinsko arhitekturo in EC SEPO pri Institutu "Jožef Stefan", Ljubljana, april 1993
- [8] DGXI: A Handbook on Environmental Assessment of Regional Development Plans and EU Structural Funds Programmes, august 1998
- [9] Directive 2000/4/EC of the European Parliament and of the Council of 27 June 2001 on the assessment of the effects of certain plans and programs on the environment
- [10] M.R.Cooke: Experts in uncertainty, Opinion and subjective probability in science, Oxford University Press, New York, 1991
- [11] MEOR: Nacrt priprave Državnega razvojnega programa 2002-2006, Ljubljana 10.8.2000
- [12] Conclusions on International Workshop on Public Participation and Health Aspects in Strategic Environmental Assessment, REC, 2000